

Тінь сови

Автор:

Василь Шкляр

Тінь сови

Василь Шкляр

Історія кохання двох молодих людей – Степана Побережного та Катерини, життя яких сповнене світлої поезії і драматизму. Кохання, яке бореться, долає труднощі, допомагає вистояти і врешті-решт перетворюється на легенду, що дає надію тим, до кого воно ще не прийшло. Не було в Степана людини ближчої, ніж кохана. Але чи в її серці палає такий самий вогонь любові?

Василь Шкляр

Тінь сови

(авторська редакція)

Передмова

Історія двох кохань

Діти хворіють шуканням скарбів, а дорослі – спогадами про незнайдені скарби. Час змінює кольори, смаки, проганяє добро або зло, потім знову повертає то одне, то друге. І добро, і зло – теми вічні, вони не живуть нарізно, ці два явища мовби й створені для того, щоб підкреслювати значення одне одного.

«Тінь сови» – це своєрідний скарб, захований часом у минулому сторіччі. Час хоронив його за «тимчасовою» непотрібністю, тому що тоді знов настала «доба зла» і для добра залишилося дуже мало місця. І ось в інший, дивний і теж не вельми добрий час, коли брехня тут і там стає новою «правдою», коли про мораль і порядність згадують зі скептичною посмішкою на обличчі, ця історія виринула з іншої епохи. Виринула і здивувала тим, що виявилася непідвладною часові. Так, у ній описані в чомусь інший світ, інший побут, інша Україна. Але, читаючи, ти пропускаєш цю різницю, як легкий шум вітру. Вона навіть приємно лоскоче твою фантазію, але майже непомітно. Тому що твоя читацька увага прикута до героїв роману, до їхніх історій. А історії і Катерини зі Степаном, і Муталіба з Іриною – це історії кохання. Кохання, яке бореться, виживає у незгодах, допомагає вистояти і врешті-решт перетворюється на колективну пам'ять, на віру, на релігію, на легенду, що дає надію і кохання тим, кого воно ще не торкнулося своїм крилом.

Справжнє кохання – це завжди трішки казка. Тут казка присутня поруч із двома історіями кохання і дружби, й ім'я цій казці – Щедрик. Цей маленький гномик, містичний мешканець пралісу, вигаданий колись іще в дитинстві Степаном, не лише стежить за тим, щоб зло було покаране, а доброта і душевна щедрість дістали винагороду, а й має власний голос. Він, як Степанове друге «я», того Степана, яким він був у дитинстві, вставляє у розповідь свої думки й почуття, намагається відповісти на запитання і воління свого «господаря».

Читаючи роман, я намагався знайти щось спільне з пізнішими романами Василя Шкляра, скажімо, з «Елементалом», «Залишенцем»... Шукав і, крім майстерного володіння мистецтвом словесного образу, нічого не знаходив. Жорсткість останніх його романів ніби підказує, що «Тінь сови» на багато років наперед забрала в автора запас його особливої, майже дитячої доброти до героїв. Цей роман – найгуманніший з усіх написаних Шклярем. Він і читається як класика, і легко роздає на «мудрі цитати» десятки речень. Він і навчає, і підказує, і втішає. Адже там, де є кохання і де є смерть, завжди з'являється Втішання. Втішання – це вияв мудрості.

Андрій Курков

Париж, 18 січня 2014-го

Частина перша

1

І тоді Катерина сказала:

– Збирайся, Степане, поїдемо! Не дивись так на мене і не відмовчуйся, бо я тебе силою завезу! – сказала тоді Катерина, і в її голосі не було вже ні сліз, ні благання, а тільки сухий крик, і Степан зрозумів, що вона од свого не відступиться.

Він сидів на ліжку мовчазний і згорблений, дивився у вікно, за яким уже сутеніло, і ще густіша сутінь огортала кімнату, але вони не вмикали світла, ніби хотіли продовжити день.

Десь на подвір'ї гралися їхні діти, в хату долинали розгарячілі хлопчачі голоси, і вони якийсь час дослухалися тих голосів, думаючи про одне.

– Куди поїдемо? Я не знаю, де він живе, – нарешті озвався Степан, і навіть у присмерку було видно, як на його обличчі ворухнулася жовта усмішка (колись вона була синьогаряча, тепер від неї зосталася лише тінь, як і сам він скидався швидше на свою тінь).

– Він ще й сміється, смішно йому.

– Ти ж знаєш, я загубив його телефон. Коли те було, два роки минуло.

– Не придурюйся, Стьопо! Є паспортний стіл, є довідкове бюро, допитаємось.

– Авжеж, там тебе виглядають.

– Він же сам тебе кликав.

– То й що? – І знов дивився затято, спідлоба, чи то від того, що очі так глибоко провалилися, здавалось, що дивиться він спідлоба.

– Поїдемо. Вночі сядемо на поїзд, а на ранок будемо в Києві.

– Не спіши, Катю. Чую, наче мені вже краще. Сьогодні ранком я ходив аж до річки. Сам. Вийшов на город, а такий же, знаєш, туман стояв, що за крок не видно. І причувся мені якийсь голос у тумані. Чи пташка писнула, чи що, але пішов я на той голос у тумані усе далі і далі, поки не опинився коло річки. Хтось мене ніби кликав, наче попід руку хто вів, так легко йшлося. Не спіши, Катю, переждемо день-другий, а там воно покаже.

Те, чим він похвалився, не втішило Катерину, навпаки, ще дужче роз'ятрило душу – відчула в тому якийсь невловимий зв'язок зі своїм сьогоднішнім сном, і знов, як тоді вночі, зайшлося серце.

– Ось не зли мене! Краще йому. Знаю це твоє «краще». Од вітру вже хилишся, а козиришся. Ще скажи мені що, то зв'яжу по руках і ногах та повезу.

Катерина раптом затнулася, помітивши, як він завмер, зіщулився, змалів на очах – це вперше вона так одверто сказала про його неміч і враз пошкодувала за тим, ладна була вхопити слова назад, та вони вже поволі входили у Степана, все глибше і глибше – поволі і через те так болісно. Вона хотіла його лиш трішечки розізлити, зрушити, розворушити, аби він послухався, а вийшло не так, як хотілося, вийшло зовсім погано. Де ж їй тих слів набрати, у кого позичити, щоб він послухався, свої вона уже всі виговорила, і тепер от таке сприснуло з язика, що ліпше б мовчала.

Катерина підійшла до нього, обхопила долонями Степанову голову й притулила до грудей, пальцями перебирала його волосся, шепотіла:

– Треба їхати, Стьопо, треба... Поки ти при силі, поїдемо. Послухай мене, дурну.

Вона гладила йому обличчя, шию, так якимось боязко і винувато, мовби дитина, і хвиля жалю та ніжності забила Степанові подих, він пригорнув Катерину до себе, відчув біля серця її пружкі теплі груди, і здалося, ніби через той дотик переливається в нього якась молода, хмільна сила. Він знав, що Катерина карається своїми словами, треба сказати їй щось дуже хороше, щось веселе,

може, пожартувати, аби вона думала, що нічого не сталося, усе те пішло за вітром. І Степан запитав з бісом у голосі:

- Це ти мене зв'яжеш? Це ти хоробра така у мене?

- Ото щоб не був такий впертий.

- Ну, то я тобі зараз покажу. Знатимеш.

- Стьоп, ти що, Стьоп?

- А ти як думала?

- Здурів... Зайде хтось.

- Катю... Катю...

У хаті вже зовсім стемніло – погас ще один їхній день.

Лунко цокав годинник, аж дзвеніло у скронях, раніше Катерина не помічала, що він такий голосний та проворний.

- Не сердься на мене, – сказала вона. – Сьогодні я бачила сон. Снилася мені дорога. Треба їхати, Стьопо. Треба. Послухайся ради дітей, якщо мене не жалієш.

Катерина сказала тільки півправди, вона змовчала про Щедрика, бо не чула у тому доброго знаку. Але цієї ночі їй справді приснився той чоловічок, приснився чи, може, й привидівся, бо часом вона уже не відрізняла, де в неї сон, де видіння, а про того чоловічка стільки наслухалася від Степана, що побачила його, мов живого. Був він у коротеньких червоних штанцях-шароварчиках і в такому ж червоному брилику, як у дитини, і сам він скидався на маленького хлопчика з дорослим обличчям, тільки на дуже сумного хлопчика. Степан казав, що Щедрик (це він його так називав) завжди веселий, такий собі жвавий бешкетун, скрізь устигає, все бачить і чує, скрізь свого носа стромляє, але добрим людям ніколи не робить зла, навпаки, добрим він завжди стає у пригоді, хоч вони й не знають, хто то їм помагає. Так казав їй Степан, проте вона побачила Щедрика сумним і нещасним, таким, що й сам не міг собі дати ради, не те щоб комусь допомогти.

Спершу вона побачила дорогу, довгу пряму дорогу, яка стелилася білим сувоєм, мабуть, через увесь світ, хоч починалася відразу за їхнім селом, а потім на тій дорозі угледіла його. Він ішов десь удаль, коротенькі шароварчики підсмикувалися за кожним кроком, і зблискували його голі литочки, ішов він якось ніби перевальцем, але прудко і з підстрибом, викидаючи вгору то одне, то друге плече, коливаючи з боку на бік головою в червоному брилику. Та найбільше Катерину вразило те, що на плечі він тримав паличку, а на тій паличці погойдувався білий вузлик: хить-хить, хить-хить. Через той вузлик вона раптом здогадалася, що він іде з їхнього села надовго, а може, й назавжди, і від того так защеміло серце, що вона спам'яталася, кинулася зі сну чи з короткого забуття, різко розплющила очі й відчула на своїх щоках сльози. Перше, що їй захотілося, – це притулитися до Степана й почути тепло його тіла і дати йому свого тепла, але не ворухнулася, побоялась розбудити його, бо до Степана сон навідувався тепер ще рідше, аніж до неї.

Катерина довго дивилася в темряву, так довго, що по-совиному почала бачити в темноті, хоч ні до чого не придивлялася, а всім еством прислухалась до його дихання і знов думала-передумувала все заново, починаючи вже від дороги, що явилась їй уві сні, і від того, хто йшов тією дорогою, ішов десь далеко у світ, бо чого ж би ото він тримав на плечі паличку з білим вузликом.

На вікна тиснула чорна осіння ніч, вряди-годи її колошкали затятим виттям та сліпучими фарами вантажівки, що навіть о цій порі возили буряки з поля до Бужанського цукрозаводу, і Катерина раптом подумала, що як же це так – такі незугарні, важкі, заляпані багном машини виїжджають за селом на чисту, як скатерть, дорогу? Ні, такого не може бути, машини підвивають на розгаслих коліях, у розбитих баюрах, немає ніякої білої дороги і немає того, хто нею ішов, не треба себе морити ніякими вигадками, без них тоскно. Годі себе мордувати загадуваннями, треба щось робити, треба рятувати Степана, поки не пізно. Але що робити – вона не знала.

Вони вже об'їздили всіх лікарів, пооббивали пороги знахарям, що зналися на всілякому зіллі, але ні зіллячко, ні порошки, ні уколи не помогли, і Степан сказав: баста. Він взагалі не пішов би далі сільського медпункту, якби не вона, Катерина, якби він не жив її молитвами. Востаннє вона їздила з ним аж до Ленінграда, добилася на прийом до знаменитого професора, до якого люди вистоювали хтозна-які черги, і той таки обстежив Степана, однак нічого певного не пообіцяв: мовляв, справи погані, але треба сподіватися на краще, ніколи не треба втрачати надії.

І тоді Степан затався: «Годі, я сам, Катю, видужаю. Це таке, що чоловік сам мусить збороти в собі. А ще ж мені допоможе... він», – казав про Щедрика, і не знати було, жартує Степан чи справді так думає.

Катерина й сама часом вірила в ту його вигадку, звиклася з нею за тринадцять літ життя зі Степаном, може, через те, що так любо було їм удвох, вірила у якийсь добрий дух, що оберігав їхню злагоду. І Щедрик то був чи не Щедрик, а, видно, вони прогнівили його, бо де б він дозволив лихові перейти їм дорогу.

Чим прогнівили? Коли? Кого питати і як спокутувати той гріх? Катерина не знала. Вона тільки знала, що треба щось робити, не сидіти на місці, а кудись іти, щось шукати, питати в людей, а не ждати, склавши руки, якогось благословення.

Кого питати, до кого йти? Вона сто, тисячу разів передумувала, перебирала в голові всеньке їхнє життя, переворучувала всі дні й літа, немов злежаний крам у скрині, ніби там десь могла приховатися відповідь чи порада на їхню біду, і що більше вдивлялася у минуле, то все частіше винила у всьому себе. Це вона винна, що Степан не беріг себе, він боявся не стільки хвороби, як того, щоб Катерина не знала про неї. Він любив її і весь час гороїжився, показував, який він міцний та дужий: хапався за найважчий мішок, за ціпа, за косу, за вила, а вона не могла його зупинити, хоч давно знала, що Степанові не можна так надриватися.

Та як же вона могла його зупинити, як тоді він ще зліший ставав у роботі, нікого не хотів і слухати, а співчуття було для нього мукою: «Гей, Катю, ти ще погано мене знаєш», – пік її синіми очима і поплював на долоні, щоб знов ухопитися за сокиру чи за лопату. І так уже гехкав тою сокирою, що грабові окоренки, яких не бере і клинець, розліталися на тріски, а коли брав лопату, то земля чорніла за ним, мов за плугом.

Катерина аж лякалася його в роботі, такий був скажений, не підходить до нього, не підказуй, він сам знає, що йому можна, а що ні. А вона готова була сама все зробити за нього, бо думала, що Степан мстить їй за ті давні слова, які вона кинула ще зовсім дівчиськом, кинула так, без думки, а от, виходить, поранила.

Дурна була, тоді ще не мала й шістнадцяти, хоча вчилася вже в містечку на курсах крою та шиття. Не пішла в десятій клас, а вдома й раді; батько п'яничка, й мати коло нього змучилася: іди, Катре, матимеш на шматок хліба. Вона не

думала ні про хліб, ні про що, аби лиш вирватися з дому, забути про сварки та бійки, а там, у містечку, дали їй гуртожиток, у кімнаті їх п'ятеро, але кожна сама собі пані, живи, як тобі заманеться. З дівчатами добре було, по черзі смажили картоплю на кухні, самі собі шили кофти та плаття, а на день народження дарували одна одній великі окаті ляльки з рожевими щічками, хоча ніхто вже не бавився тими ляльками (сиділи вони на акуратно засланих ліжках і дивилися на все незрушними пластмасовими очима).

Може, то дівчата натякали одна одній про скорі заміжжя, бо хлопці вже ходили до них, вони вчилися на шоферів та механізаторів і жили в гуртожитку через дорогу. І то як тільки вечір настане, уже й сунуть до них у гості, прошено їх чи не прошено, а стукають у двері, ось які ми гарні, сідай та балакай з ними.

Катерина не дуже любила ті посиденьки, хоча й помічала, що дехто приходить заради неї, але боялася сердити дівчат, збиралася і йшла в кіно чи так десь, бо бачила, що дівчата вже дивляться на неї скося, наче вона когось відбиває у них або що. А їй якраз ніхто й не потрібен був, ті залицяння їй, як собаці п'ята нога, Катерина ще соромилася всього, тепер смішно їй згадати, як вона соромилася своїх грудей. Сама тоненька, як очеретина, а ліфчик носила четвертого розміру, аж шулилась, зводила плечі, щоб приховати той стид.

«Катю, це ж багатство! – заздрісно іла її очима Люська Офіцерша, суха, пристаркувата, але незлостива дівка, коли вони милися в лазні. – Та якби я мала таку хвігуру...» Катерині байдуже було, що зробила б Люська з такою фігурою, проте потроху-потроху до того, як побачила Степана, вона вже знала собі ціну, вже не горбилася, а несла свої груди, як чортиця, і Степан їй так і сказав за першої ж зустрічі: «Ти відьма».

Він прийшов до них із хлопцями – якийсь неповороткий, розхристаний, пом'ятий, усе на ньому так і висіло, ніби накинута наспіх та ще й з чужого плеча, і Катерина відразу почала збиратися в кіно. Навмисне довго крутилася перед дзеркалом, дратуючи дівчат, розчісувала довге рівненьке волосся, що лилося по спині, як дощик, так низько, що хлопці знічено відводили очі. І тільки Степан, бідолаха, одвісив нижню губу, витріщився на Катерину, – перед дзеркалом її видно було відразу з усіх боків, – не міг одірвати очей, та й не силкувався того робити. Дивився, дивився і раптом спитав здивовано:

– А це ти куди зібралася?

Хлопці аж пирхнули зо сміху, так щиро здивувався Степан, що ось, мовляв, я прийшов у гості, а вона, бач, кудись збирається.

– Хороша Маша, та не ваша, – котрийсь підкусив Степана.

– Хіба вона Маша? Вона ж Катерина, – серйозно пояснив Степан і ще дужче розвеселив публіку. – Ти куди оце, Катре, збираєшся, га?

– В кіно, – сказала Катерина.

– Яке?

– Дике та прудке.

– Ну, то і я піду.

– Іди, – знизала плечима Катерина. – Хіба мені що? Це нікому не забороняється.

– Як то нікому? – знову здивувався Степан. – З тобою ходять усі?

– Чого це зі мною? Я сама собі йду.

– А я?

– А ти сам.

– Я сам не хочу.

Тут уже в кімнаті гойднувся регіт, навіть рожевощокі ляльки реготали з тої наївності, тільки Степан розгублено оглядався на всі боки, шукаючи те, що так усіх розсмішило. Нічого не знайшов і знов повернувся до Катерини, а вона вже йшла до дверей, хлопці притихли, і навіть дзеркало без неї стало якесь порожнє й сліпе. Уже відчиняла двері, ні на кого не повівши й бровою, не моргнувши на їхні смішки, і тут Степан вигукнув:

– Ти відьма! У тебе навіть очі зелені.

Вона зупинилась, озирнулася, подивилась на нього довгим поглядом і сказала:

- Так, відьма. А хіба що? - І зачинила за собою двері.

- Побалакали, Степане? - раденько спитав Петро Мисочка, котрий завжди перед тим, як іти до дівчат, випивав для сміливості. («Я, хлопці, як не прийму допінгу, то й забалакати не можу до дівчини».)

- Ще ні, - сказав Степан і теж вийшов з кімнати. Катерину догнав уже на вулиці, порівнявся з нею і пішов поруч, але вона ніби того й не помітила, лунко відбивала каблучками свої кроки і дивилася десь поверх людей, поверх дерев і будинків, Степанові те не подобалося, та він прощав їй: хай, дівчина має бути гордою.

- Ти що, розсердилась на мене? - спитав Степан.

- Чого маю сердитись?

- За відьму.

- Клопіт мені великий.

- Я, знаєш, казав не про таку відьму, що ото страшна, з гачкуватим носом, верхи на мітлі їздить. А про молоденьку відьмочку, що кого хоч зі світу зведе очима своїми. Ти бачила кінофільм «Чаклунка»?

- Бачила.

- Ото я про таку.

- Але ж там її зі світу звели.

- Так, - сумно погодився Степан. - Лемішка їй попався, не захистив. Я не дав би волосинці впасти з її голови.

- Ти? - і вона забула про свою гординю, засміялася дзвінко і весело й нарешті подивилася на Степана.

– Я. – Він простив їй і сміх, нехай ліпше сміється і дивиться на нього, аніж має дивитися в небо. – Ось виходь за мене, а тоді й побачиш, як не віриш, – великодушно запропонував Степан.

– Що? Куди виходити?

– Заміж. За мене.

– Ой, держіть мене, упаду.

Степан злегенька притримав її за стан, і Катерина ляснула його по руці.

– Сама ж сказала, щоб тебе держати.

– Хіба ж я тебе просила?

– Більше нікого тут не було.

– У тебе що, не всі дома?

– Не знаю, я вдома давно не був.

– От зануда.

– Просто я не люблю, коли кажуть одне, а думають друге. Правду треба казати. Ось ти мені сподобалася, і я кажу, що ти мені подобаєшся і виходь за мене заміж.

– А може, ти мені не подобаєшся.

– Може. Але думаю, що це не так. Якщо навіть так, то сподобаюся пізніше. Все одно будеш моею. Тут уже, як той казав, хоч круть, хоч верть.

– В черепочку смерть, – сказала вона.

– Я теж ворожбит, Катю. Мене моя баба навчила. Вона була з тих, що знаються на чарах. Не віриш? Коли вона помирала, то стелю зривали в хаті, ніяк не могла одійти. Мучилась, мучилась, а тоді попросила пробити діру в стелі. І відразу, коли це зробили, померла.

– Розкажи комусь іншому.

– Хай мене грім поб'є, якщо брешу. Ось подивись мені в очі. – Степан зупинився, і Катерина боязко глянула йому в очі, але страшного в них не було нічого – сині ласкавці виплескувалися на Катерину, теплі й лагідні, і все-таки бентега прохопила її груди – якась лоскітлива до млості.

Вона швидко відвела погляд і знов зацокала каблучками по тротуару, тільки вже не дивилась поверх усього, а опустила голову, зіщулилась, звела плечі, мовби хотіла приховати свої груди і той бентежний лоскіт, що прокинувся в них.

– Тепер віриш мені? – спитав Степан.

– Вірю.

Вони не пішли ні в яке кіно («То я так сказала, аби втекти», – зізналася Катерина) і допізна блукали порожніми темними вуличками, аж поки не вийшли до річки.

Тікич тут був широкий, бо недалечко його перегачувала гребля електростанції, там стояв таємничий кам'яний будинок, у якому горіло яскраве світло, а з людей нікого не було видно. Через те й таємничий, що весь час здавалося, ось-ось хтось туди зайде й запне вікно чорною шторою.

Там з гуркотом падала вода, розбиваючись об каміння, і, мабуть, шум водоспаду навіював усілякі химери, од яких у Катерини аж тіло бралось сиротами, однак щось і вабило її туди, манило тривожною загадковістю. Ще й від річки тягло вогкою прохолодою, Катерина аж тремтіла, тоді Степан зняв із себе піджак і накинув їй на голі плечі, що беззахисно світилися проти місяця.

Вона не встигла відмовитись, адже мусила сказати, що їй не холодно, а зодягнувши Степанів піджак, цим ніби давала якусь обіцянку, хоч Катерина нічого не могла йому обіцяти. Вона вже злилася на себе, що отак допізна ходила

з цим майже незнайомим хлопцем, злилася на Степана, що причепився до неї, як реп'ях, і водить справді, мов приворожену. Вже не раз хотіла попроситися й піти геть, але щось притягувало її до Степана, щось незбагненне, як оте загадкове світло у кам'яному будинку біля водоспаду.

Вона щільніше загорнулася в піджак, що беріг тепло його тіла, проте не зігрілася, ніяк не могла вгамувати трем, йшов зсередини її ества. Не знала, як звільнитись од нього, тому раптом сказала Степанові:

– Ходімо подивимось у те вікно.

Будинок стояв по той бік греблі, туди вів вузький місток з бетону й заліза, так високо піднятий над водою, що страшно дивитися вниз – тягла до себе темна сила прірви, у якій ревів і пінився водоспад. Швидко перейшли місток, підступилися до освітленого вікна й зазирали всередину.

Усе, що Катерина там побачила, розчарувало б її, – якісь важкі залізні машинерії, генератори, чи що, – якби не старий стіл у кутку, а біля нього – таке ж старе, зачовгане крісло. І це ще не зачепило б її, та на столі, ближче до крісла, стояла попільничка, і над нею тоненькою цівочкою вився дим од залишеного кимось недопалка. Хтось щойно сидів у цьому кріслі, сидів, кутив, щось думав і, можливо, дивився, як переходять вони місток. Та хто ж, сторож, напевне, підказував здоровий глузд, а уява малювала таке, що Катерина боялася дихнути. Може, через те, що тричі дивилася фільм «Людина-амфібія», тепер їй увижалось, як із води опівночі вийшов чоловік з риб'ячою лускою на тілі, зайшов у будинок перепочити, закутив, а тут нагодились вони, і чоловік, який ніколи не являвся людям на очі, знов кинувся у воду, навіть не встиг погасити сигарету.

Зненацька в темноті, при самісінькій греблі, куди не сягало місячне світло, ляснув голосний сплеск, Катерина здригнулася і припала до Степана. Він відчув у себе на грудях, які холодні в неї руки.

– Короп, – сказав Степан. – То короп скинувся.

– Я так злякалася.

– Не бійся. Дивись, які кола пішли. Короп гуляє.

Вона дивилася на темні брижі, що йшли від греблі на місячну доріжку, і тут спохопилася, відштовхнулася холодними долонями від Степана й сказала:

– Ходімо звідси. Вже пізно.

Вони знов перейшли місток над ревиськом водоспаду, Катерина озирнулася й тільки зараз помітила стару облущену табличку: «Стороннім вхід заборонено».

Більше вона не оглядалась. Боялася, що раптом побачить, як із будинку виходить сторож, і тоді щезне її таємниця.

Як тільки зайшли у першу ж вуличку, Катерина зняла з себе піджак і віддала Степанові.

– Мені вже не холодно.

А перед центром містечка, освітленим неоновими ліхтарями, сказала:

– Далі я сама піду.

І поцокала каблучками, дивлячись поперх дерев, поперх ліхтарів і всього, що стояло на землі.

Ноги в неї були довгі й тонкі, але ж і сама була тоненька, така тонесенька, що Степанові болісно стислося серце.

Після того скільки не підступався до Катерини, з якого боку не підходив, а вона ні та й ні. Щось ніби й тягнуло її до Степана, тільки ж дівчата сміятимуться: скільки хлопців за нею увивається, а вибрала цього «підстреленого». Люська Офіцерша так і сказала:

– Та він же в тих куценьких штанях як підстрелений ходить. Я, Катю, з твоїм багатством за офіцера вийшла б. – Люська завжди мріяла про офіцера, через те й засиділася в дівках, бо де тих офіцерів набереш у містечку, як тут немає військової частини. Тому й причепилося до неї «Офіцерша», хоч Люська, мабуть, уже вискочила б і за дідька лисого.

- Не треба мені нікого, - огризалася Катерина, - рано ще про це думати.

І Степанові так сказала:

- Рано мені ще з хлопцями ходити. Та й ти навіть армії ще не відбув.

- Восени забриють, - сказав Степан. - Прийдеш проваджати?

- Побачимо.

Вони стояли перед гуртожитком, Катерині здавалося, що на них усі дивляться, зирять навіть із вікон, регочуть, а Люська Офіцерша свариться пальцем. І вона попросила:

- Не ходи за мною.

- Добре, - сказав Степан, - не буду.

І пішов.

Вона дивилася йому вслід і стільки смутку побачила в його згорбленій поставі, стільки гіркої безнадії ніс він на похилених плечах, що Катерина не витримала.

- Степане! - гукнула.

Він зупинився, поволі озирнувся, ніби не вірив, що вона кличе його, сховав свою печаль у кволу усмішку.

- Чуеш, Степане? Принеси мені штани, я відкочу і підрублю в майстерні, там, бачу, запас є.

Степан чи образився, чи ні, але штанів не приніс, довго не з'являвся Катерині на очі (вечорами ходить на залізничну станцію, розповідали хлопці, розвантажує вагони), і коли через місяць стрілись на вулиці, Катерина його насилу впізнала. Схуд, геть спав з лица, зате був у новому костюмі, новій сорочці, черевиках, тільки галстука бракувало, та от біда - хоч ти вмри, - знов усе те висіло на ньому

й теліпалося: видно, за роботою втратив зо два розміри, а в магазині не дуже примірявся.

– Де це ти пропадав? – міряла його очима з ніг до голови, ледь стримуючи усмішку і вдаючи, що нічого не знає.

– Хіба тобі не однаково?

– Не кажи, як не хочеш, – знизала плечима Катерина. – Не видно було, того й питаю.

– Пропадав, та не пропав, – сказав Степан, і вона раптом помітила, що він напідпитку.

– Ти вже як Петро Мисочка, – зморщила носа. Не могла терпіти цього духу, що нагадував їй нещастя, яке перевалювалося через поріг у їхню хату разом з батьком-п'яничкою.

Степан поліз у кишеню й дістав сигарети. Креснув сірником, обережно, щоб не закашлялись, затягнувся, але дим потрапив у очі, підбив їх тонкою сльозою. Так і дивився на Катерину крізь ту сльозу, зречено й гірко, аж стислася вона під Степановим поглядом. Потім не витримала, вихопила в нього сигарету, пожбурила на землю і майже закричала:

– Щоб я більше цього не бачила, чуеш? Ще раз вип'єш – не підходь до мене!

Била Степана словами, але біль той був солодким – виходить, їй не однаково, який він, Катерина ж не казала такого Петрові Мисочці, нікому не казала, а тільки йому. Він підійшов до урни-пінгвіна, вкинув йому в пащеку коробку з сигаретами, і в стуманілих очах знову скинулися знайомі вже Катерині сині ласкавці.

– Катю, – несміливо озвався Степан, – а можна, я тобі писатиму з армії?

– Можна.

– Я часто тобі не набридатиму. І ще хотів би карточку твою мати. Я нікому не казатиму, що це моя дівчина, не бійся. Все одно ніхто не повірить, що я можу мати таку гарну дівчину.

– Ти ж казав, що ти ворожбит. Кого завгодно можеш причарувати.

– Можу, Катю. Але тебе я пожалів. Ти краща за мене. То було б нечесно. Це якщо тобі хтось сподобається, то я можу допомогти. Навернути його до тебе. Але... ти й сама це можеш зробити.

– Чудний ти, Степане. Таке щось вигадуєш. Ну який із тебе ворожбит?

– То правда, ніякий. Але мені допомагає в цьому Щедрик.

– Хто?

– Щедрик.

– Який Щедрик? – засміялася Катерина.

– Не смійся, – сказав Степан. – Я тобі розповім. Нікому не скажеш? Присягнися.

– Не скажу, обіцяю.

– Ну, то ходімо. Далі від людського ока. Ходімо до річки.

Вони знов, як і першого разу, вийшли до Тікича, тільки тепер пішли проти течії: далі від греблі, куди не долинав шум водоспаду, і в тихому надвечір'ї Степан уперше розповів їй про нього, Щедрика.

Щедрик, казав Степан, народився у пралісі, в старезному дубовому лісі, що стоїть над Тікичем, це біля його села, недалеко звідси – кілометрів за двадцять. Річка там набагато вужча, ніж тут, біля греблі, зате куди краща, бо вся в очеретах, плавнях, лататті, у жовтих лілеях, і в тому зелі розкошують видри, ондатри, там качки виводять маленьких, як кульбаби, каченят, а риби тьма-тьмуца, бо ніде їй немає любішого місця; там у ситому мулі розкошує синьо-зелений лин, червоний карась нереститься в очеретах, бо вода там ласкава і

тепла, вигріває в собі золоті риб'ячі ікрини, не дає їм пропасти; там б'ють і холодні джерела, біля них полюбляє стояти судак, а на ямах тирлюються важкі лінкуваті лящі... І майже над річкою темніє глибокою зеленню дубовий праліс, у якому цілісіньке літо горять жарини суниць, під осінь синіє ожина – зривай її жменями, така рясна, гриби там ростуть навіть у бездощів'я, видно, праліс натягується вологи од річки, через те родить такі тугі й чисті боровики, хіба білочка десь гризне за шапчину й полишить білу цяточку. А найгустіше висіваються у вирубі підпеньки (у їхньому селі так називають опеньки), скільки не збирай – не визбираеш, стоять аж до грудня, поки їх не спечуть морози. У пралісі все цвіте, пахне, ясніє, співає, там дикі бджоли рояться у старих дуплах, там з-під землі б'є джерело, у якому вода солодша за мед, ніби увібрала в себе нектар усіх лісових квітів, увібрала соки суниць та ожини, – жива вода.

Так от, у цьому пралісі, розповідав Степан, народився Щедрик – маленький, як хлопчик, чоловічок, він носить червоний брилик, ніби позичив собі капелюшок у мухомора, і сам схожий на грибка, щупленький, присадкуватий, але дуже жвавий і веселий, скрізь він буває, усе йому цікаво, що робиться поміж людей, тому він допоможе, тому й ніжку підставить, якщо чоловік погане намислив, а того полоскоче, розсмішить у хвилину гніву. Ніхто ніколи не бачить Щедрика, немов то брилик-невидимка, ніхто не здогадується про його існування, і коли він комусь підмогне, то просто кажуть, що от поталанило, пощастило, повезло, вдалося, а хто приніс той талан та удачу, й не думають, ніби воно їм із неба впало. Однак той, хто здогадається, звідки йому щедроти наспіли (звідси і Щедрик), хто повірить в існування цього чоловічка, до того він ще ласкавіший, тоді він справді може прихилити небо.

Степан здогадався, що на світі є Щедрик, давно, ще хлопчиком, це він йому щастя приносить, це він йому допомагає ловити рибу, шукати найбагатші грибами місця і найрясніші ягідники, без Щедрика і праліс не був би пралісом, то він наводить людей на всі ті щедроти, але не кожному дано побачити все сповна. Не завжди щастить і Степанові, однак він не падає духом, бо знає, що рано чи пізно Щедрик йому запоможе, просто він десь одлучився, має чимало клопотів. Тільки треба бути терплячим, ніколи не гніватись, що він десь забарився, адже хтось, може, потрапив у ще більшу скруту і Щедрик зараджує лихові. А якщо ти бажаєш собі добра більше, ніж іншим, то він може відцуратися тебе або й покарати.

Коли ж це Степан уперше здогадався про Щедрика? Важко сказати, він його пам'ятає стільки, скільки й себе; може, тоді, коли вперше защедрував бабусі

Улиті? Зовсім маленьким був, а як зараз бачить: несе його тато, загорнутого в кожух, і так тепло в тому кожусі на грудях у тата, тільки за ніс хтось щипає. Місяць світить їм на шляху, і від нього світиться сніг довкола, лунко так хрумкає під ногами у тата, аж завмирає серце в малого: здається, ще хтось за ними іде; Степанко втягує голову глибше в кожух і заплющує очі, але все одно бачить гострий місяць, жовтий сніг і чиєсь кроки чує позаду: хрум-хрум, хрум-хрум. У хаті баби Улити (вона окремо від них жила у старенькій хатині) тато витрушує його з пазухи на долівку, і Степанко заводить тоненьким, як місячний промінь, голосом:

Щедрик-ведрик,

Дайте вареник,

Грудочку кашки,

Кільце ковбаски.

Бабуся Улита зачудовано дивиться на онука, ще наче вчора говорити не вміло, а це вже тобі щедріє, тішиться з того й тато, ворухить білими од паморозі бровами й вусами, а Степанко вже поглядає на скриню, що стоїть у кутку бабиної хати. Та стара червона скриня завжди манила до себе й відлякувала, йому ніколи не вдавалося зазирнути до неї, лиш одного разу, коли бабуся підняла віко, на нього звідти повіяло незнайомим духом, якимсь несусвітнім, такого Степанко ніде й ніколи не чув. Приказуючи щедрівку, якої недавно навчила його матуся, малий дивився на скриню, і йому уявлялося, що ось зараз підніметься віко і звідти вийде Щедрик (бо до кого ж оце він звертається – «Щедрик-ведрик...»), вийде такий маленький та добрий чоловічок з макітеркою масних пузатих вареників і з кільцем ковбаски, такої пахучої, що Степанкові вже лоскотало в носі й котилася слинка.

Бабуся гладила Степанка по голові, напихала йому в кишені горішків, цукерок, а Щедрик не з'являвся, і Степанко стояв розгублений і розчарований: навіщо ж оце він так виспівував та випрошував, якщо той не з'явився. То вже пізніше, коли розпитував у бабусі Улити про Щедрика (більше нікому не казав про нього, бо й так хлопці сміялися, що Степанкова баба – відьма), вона пояснила, що так і має бути, Щедрикові не можна показуватися людям на очі, не треба цього хотіти, бо коли хтось побачить його, тоді Щедрик помре. Він робить добро чужими руками, навертає людей на приязнь та щедрість, тому й звертаються так до нього на Різдво, а бачити його зась. Не смій цього хотіти.

І не в скрині живе він, Щедрику вільно ходити де хоче, бо народився із волі, у пралісі він народився і там найчастіше буває.

Якось Степанко ходив у ліщину по горішки, але хтось уже обібрав кущі, то мусив вертатися додому з порожнім козубцем. Лиш на землі де-не-де завалювався горішок, та й той був із дірочкою, і чимало присохлих коронок лежало в траві – таки ж добре вродили цього року, та пізно Степанко прийшов – обтрусили, обірвали, вилушили з коронок горіхи, і більш не шукай. Так то й так, Степанко ще пошукає грибів і піде додому, аж раптом побачив таке, що став як укопаний. На круглому пеньку, порослому зеленим мохом, лежала добра пригірщ ліскових горіхів – великих, чистих, дорідних. І найдужче приголомшило Степанка те, що добре ж пам'ятає, як відпочивав на цьому пеньку, коли тільки-но прийшов до горішника, сидів на ньому й нічого не бачив, ніщо ж не муляло йому, от де заковика. Нікого не було тут з людей, хто міг би покласти їх і забути, не чув нічиїх голосів, ніякого шуму, і ось тобі маеш. З неба впали? Та ж ні, це... І раптом здогад остудив його всього, знав, що Щедрик не лихий, а от злякався на смерть, боявся кроку ступити, не те щоб узяти горішки, і коли щось шурхнуло в кущі, лиш на мить туди кинув оком і відразу ж заплющився, хоч здалося, уздрів таки щось червоне чи лишень його тінь, але ні, ні! – його не можна бачити, то тільки привиділося так від страху, йому ще й не таке ввижалося, коли дуже лякався. А тоді Степанко так набрався страху, що не посмів і торкнутися тих горішків, не пам'ятає, як опинився за лісом, як біг і галуззя шмагало його по обличчю, і тільки зупинившись перед селом, відсапуючись, раптом відчув ще один страх, не такий гострий, як перший, не такий наглий, а якийсь повільний, розмірений, такий, що неквапом пробирав усе його тіло до нігтика, пронизував кожную волосинку.

Степанко раптом подумав, що це ж Щедрик для нього так старався, збирав по однесенькому горішку на обчухраній ліщині й складав на пеньок, аби Степанко не йшов додому з порожнім козубцем, бо не можна йти в порожні з їхнього щедрого пралісу; він так старався, цей Щедрик, що з обнесених кущів нарвав ще он скільки горіхів (мабуть, жоден не сховався від нього у листі), а Степанко не взяв їх і дременув світ за очі, ніби погребував. Та ж він образив Щедрика, більшої образи і бути не може, коли до тебе з добром, а ти повертаєшся спиною, кому ж це таке сподобається. Треба якось заглядати цю вину, треба піти й забрати горішки.

Цей другий страх був дужчим за перший, бо Степанко таки вернувся назад. Ішов поволеньки лісом, здригався на кожен подув вітру у верховітті, на хрускіт галузки, на стукотіння дятла, кожне дерево, кущик ворушились у нього в очах, і

треба було зупинитись, аби й вони зупинилися, не перебігали йому дороги. Темні присмерки воружками тінями коливалися між стовбурів, він знав, що, коли темніе, у лісі завжди мариться, наче хтось ходить за деревами, бо сутінки сюди запливають нерівномірно, в гущавинах вони гуснуть швидше, на галявинах повільніше, і через те так здається; Степанко це знав, однак після всього, що сталося, не міг погамувати в собі мерзенний холод, як не міг і вернутися до села.

Попереду його чекав ще один струс, до якого він зовсім не був готовий, та якби й підозрював про таке, все одно йшов би далі, бо мусив те побачити на власні очі, аби якимось збагнути його і пояснити собі. Струсонуло Степанком біля того-таки пенька, до якого він дійшов ще завидна, дійшов і знову приріс до землі ні живий ні мертвий. Горіхів на пеньку не було. Від них не лишилося й сліду, хоча, без сумніву, це був той самий пеньок, гладенький прикорінь товстого дуба, якого зрізали давно, вже й мохом зеленим поріс; Степанко не міг помилитися, он же поруч той розлогий ліщиновий кущ, у якому, здалося, він угледів червону тіль, злякався й заплющив очі, переконуючи себе, що нічого не бачив.

«Бачив? Не бачив?» – ця сліпа думка весь час щеміла йому в грудях, та він сахався її, проганяв з усіх сил, бо не можна було й припустити такого, що він бачив Щедрика, адже тоді той помер би.

«Ні! Ні!» – казав собі Степанко і тепер, стоячи біля спорожнілого пенька, зненацька відчув, як щось обпекло йому серце, мабуть, то була блискавка, яка, обпікаючи, водночас осяяла його зсередини, випалила там сумніви й освітила єдину думку. Ні, не бачив Степанко Щедрика, це точно, тому що Щедрик живий, ось же він забрав із пенька горішки, побачив, що Степанко не взяв їх, і визбирав, ніхто, крім нього, не міг це зробити. То не біда, що він образився, Щедрик добрий і все зрозуміє, він же бачить, що Степанко вернувся по горішки, спершу злякався, з ким не буває, а тепер от знову прийшов, Щедрик же бачить. Це все пuste, перебудеться, головне, що він живий, Степанко таки не побачив його, то Щедрик тільки подав йому знак, що він є на світі. І це не від страху заходиться серце, Степанко страх поборов ще тоді, як вернувся до лісу, це від радості серцю стало тісно у грудях.

Щедрик жив! Він ще не раз давав знати про себе, і найчастіше тоді, коли Степанкові було непереливки.

Тут мушу взяти слово я, Щедрик, щоб пролити світло на деякі події, до яких мав певне відношення, власне, й не я, а Степан, але через мене. Може, я й не гідний того, щоб мене вислухали, примарний чоловічок без плоті, не всяк із людей захоче такого слухати, та все-таки жадаю дещо прояснити, а то вже справа кожного зокрема – вірити мені чи ні. Мушу сказати це слово передовсім заради Степана, бо в декого може скластися про нього непевне враження як про чоловіка забобонного або, що гірше, людину з хворобливою уявою, здатну до перебільшень.

Єдине, що перебільшує Степан, – це мою всемогутність, та ще помиляється в тому, що я народився у пралісі. Насправді ж я народився в його уяві і можу жити доти, поки живе Степан, не стане його – не буде й мене, Щедрика, хіба, може, хтось іще повірить у мене і тоді житиму далі. Отже, я є дитиною Степанової душі і спроможний тільки на те, на що вистачає його власної волі, сили і духу, хоча здогадуюся, що Степанова віра в мене зміцнює ту його волю, силу і дух. Оце й уся моя могуть.

Щодо тих незбагнених і загадкових подій, які відбулися зі Степаном у пралісі й відбуватимуться ще не раз у його житті, то в них не було ані крихти чогось незвичайного, надприродного, пояснюються вони дуже просто, хоч люди й не люблять простеньких тлумачень, за якими часто приходиться пісне розчарування. Хіба не розчарувався б Степанко, якби, наприклад, якийсь дорослий мудрець розсудливо, за всіма законами логіки пояснив йому, що немає й не може бути ніякого Щедрика, то білка збирала горіхи на пеньок, щоб потім перенести їх у дупло про зиму. То вона шелеснула у ліщині, Степанко глянув туди і встиг, мабуть, угледіти її червонястого хвостика й заплющив очі, злякавшись, що то майнув мій капелюшок. А до того часу, коли Степанко, пересиливши страх, повернувся до пенька, білка вже встигла перенести горіхи в дупло, так що дива тут ніякого; проте чи принесла б втіху малому така правда?

Або якби дізнався він, що з хати Пилипа Затірки сніпки позривав не я, а вітер, чи мав би радість від такої випадковості? Адже в тому й сіль уся, що зло неодмінно має бути покараним і покараним не через якийсь там збіг обставин, ні, воно зазнає карі по справедливості, негайно, і саме в діях моїх і бачив малий десницю справедливості.

Так було і з Пилипом Затіркою. Степанко любив бігати з хлопцями на колгоспне дворище і найдужче – до кузні, де все так цікаво: сліпучий жар у горні, величезний міх, який хукає на вогонь, дядько Свирид таке виробляє молотком,

що розпечене залізо вигинається, наче віск, пирскаючи на всі боки червоними іскрами – не підходь. Вони й не підходили близько, товпилися біля широких, як брама, дверей кузні, зачаровано стежили за дійством дядька Свирида, який незлостиво покрикував на них, щоб не застували світла; трохи розступалися і знову сходилися до купи, наслухаючи веселе дзінь-дзень, вдихаючи крутий дух, який стояв тільки в кузні, а більше ніде. Дядько Свирид покрикував на них, однак ніколи б не зробив такого, як Пилип Затірка, хоч би як йому докучали. А той нудився якомусь у кузні, поки Свирид зробить йому щось нагальне до воза, нудився і з дурного ума придумав таке, що бодай рука йому всохла. Розпик у горні маленьку шайбочку до білого і нишком підкинув її туди, де тупцяли босоногі хлопчачки, щоб котрийсь наступив та посмішив Затірку. Вони ж і не туди, роти пороззявляли й дивляться на старання дядька Свирида, і тут на всю кузню верескнув Степанко. Кричить не своїм голосом, стрибає на одній нозі, й ніхто нічого не розбере, що це причинилось хлопцеві. Свирид спершу подумав, що іскра далеко відлетіла й Степанко наступив, але бачить – ні, іскра впекла б, і все, а тут якась більша біда. І тільки тоді, як Степанко покотився по долівці, дригаючи ногою, Свирид підбіг до нього і все зрозумів. Хлопець наступив п'ятою на розпечену шайбу і спершу не почув болю, бо п'ята зашкарубла, як підошва, потім залізо, пропикши товсту затверділу шкіру, в'ілося в тіло і пекло чимдалі дужче. Свирид притримав Степанка за ногу, насилу сколупнув твердим нігтем шайбу, потім узяв на полиці якусь білу мазь і приклав її до глибоко випеченої рани. Мазь не могла так швидко подіяти, але вона приємно холодила опік, Степанко перестав кричати, тільки ламкий стогін повз йому із грудей. Очі заслала каламуть, проте не виступило ні сльозини, такий біль пронизав Степанка, що не зміг і заплакати, аби його притлумити.

– Молодець, синку, терпи, – сказав дядько Свирид. – Як же це ти, бідненький, так необачно...

– Терпи, отаманом будеш, – встромив і своє Пилип Затірка. – На хронті ще не таке буває, – зовсім дурне ляпнув Пилип і пришелепкувато одвісив важку щелепу.

Свирид звів на нього очі, дивився, дивився й аж тепер усе зрозумів.

– Ах ти гад, – тихо і страшно сказав Свирид. – Ти що ж оце робиш, га? Ти що оце витворяєш, гад повзучий? Та ти хоч був на тому хронті? Та я тобі зараз в'язи скручу.

– Я не хотів, я не нарошне, я ж не знав, – швидко забелькотів Пилип і поточився до дверей, бо Свирид уже зводився на рівні, його широкі груди важко здувалися од гніву.

– Брешеш, паскудо, це ти нарошне! – сказав Свирид таким голосом, що Пилип зрозумів: зараз точно скрутить в'язи й оком не кліпне.

Пилип, розпихаючи дітлашню, дременув у двері, скочив на свою підводу і так оперезав віжками коней, що ті відразу пішли в галоп.

– Нічого, – сказав Свирид. – Бог його покарає.

Але Степанко звернувся до мене.

«Щедрику, покарай Пилипа Затірку, – подумки промовляв малий уночі, коли не міг заснути через біль у нозі. – Знайди йому кару, яку сам хочеш, але не лишай цього так, провчи його», – просив мене Степанко, прислухаючись до виття вітру, що зірвався вночі й гудів у комин, наче дув у велику дуду.

Часом Степанкові здавалося, що то я, Щедрик, подаю йому свій голос у комин, адже я, маленький жвавий бешкетун, залюбки можу вилізти на дах і бігати по ньому, мов кішка, і ще спритніше за кішку, можу навіть залізти в комин, не замазавши в сажу свої червоні шароварчики й брилика, і звідти подати голос Степанкові; от тільки явитись на очі не можу, бо вмру, а обізватися можу, чого ж.

Отож Степанко уявляв мене на даху і коли наступного дня почув, що в Пилипа Затірки щось позривало сніпки з хати, геть тобі розшило один бік покрівлі наче рукою, то відразу здогадався, хто те зробив. Люди балакали всяке, ох, чого тільки не понапридумують ці люди, щоб розпалити цікавість, перешіптувались навіть, що то стара Улита, Степанкова баба, наслала чорта на Пилипову хату, щоб помститися за онука. Улиту-знахарку дехто вважав відьмою, її боялися, проте й шанували, бо вміла стара і недугу вигнати з чоловіка, і зубний біль заговорити, і переляк із дитини викачати, і, либонь, багато ще чого вміла такого, про що ніхто й не здогадувався, хоч би й так, як от з цією Пилиповою хатою. Ідуть люди вранці по своїх роботах, дивляться – горище в Затірки чорніє, і сніпки валяються по дворі. А це що за напасть?

– Ой, кумо, чи не Улита наслала йому таке?

- Та Бог з вами, що ви таке кажете?

- Чули ж, мо', що учворив Пилип хлопцеві?

- Та чула ж, бодай йому руки покорчило. Вчора мій прибіг увечері, розказує.

- Ото хай знає, так йому й треба, пришелепкові. Це, їй-бо, Улита таке поробила.

- Таж вітер був уночі страшений, хіба не чули? Ото він і позривав сніпки, покрутив на віхті.

- А вітром хто крутить, хіба не чорт? Мовчіть, кумо, я знаю, що кажу.

- Таке видумаете.

- Ще мій тато покійний розказував, як Дементій Маколиз украв був на Улитиному подвір'ї якусь невірненьку дощечку, то ходив із тою дощечкою цілу ніч кругом хати й не міг із рук випустити та з подвір'я вибратись.

- Чула і я щось таке, але люди всяке видумують.

- Не кажіть і не говоріть мені, кумо! Того, чого немає на світі, не видумаете, бо відки ж візьмеш у голову те, чого немає. Щось воно та є. Дементій потім сам признався, що ходив кругом хати, аж поки Улита не вийшла.

- Та й що вона йому?

- А що, подивилася та й питає любенько: «Чого це ти, Дементію, крутишся тут, як на налигачі?» А він: «Ой, відпустіть мене, бо я сам не свій, не знаю, що це мені пороблено». - «А чуже братимеш?» - питає Улита й посміхається, але не до Дементія, а так, десь убік, ніби до когось іншого. «Не братиму, - каже Дементій, - скільки житиму, і десятому заказуватиму, щоб не брав». - «Ну, дивись мені», - Улита на те, потім щось пошептала, пошептала, і спала мана з чоловіка, пішов додому й не оглянувся.

- Може, п'яний був?

- Та де, й краплі в роті не мав, то чорти ним крутили, Улита знається з ними.
- Я чула, що вона всяке може, але щоб таке...
- А чого ж, скажіть мені, кумо, ні в кого оце хату не розшило, а тіки в Пилипа? Он скільки старіших хат е, а стоять і нічого.
- Це в Семена мого зуби були заболіли, так заболіли, що не стуляв очей і на стіни дерся. Тоді не втерпів, пішов до Улити, робіть, каже, що хоче, а рятуйте, бо світ не милий. І що ви думаєте? Взяла вона ножа, відкривай рота, каже. Відкрив Семен рота, приклала вона ножа до ясен, - іди, каже, більше не болітимуть. І після того, вірите, як рукою зняло.
- Вірю, чого ж би не вірила, як вона ще й не таке вміє. Он якогось літа град сипонув був такий, як квасоля, був би все побив на городах і скрізь, а Улита винесла надвір рогача й коцюбу, поклала навхрест, і він перестав.
- Ну, то могло так прийтися, що саме тоді й мав перестати, як вона з коцюбою та рогачем вийшла, а те, що в Семена зуби не болять ось уже скіки год, то це точно. Не має мороки з зубами.
- Прийшлося, кажете. А те, що у Ворощуків корова здохла після того, як Ворощук Улиті город одміряв, - теж прийшлося? Не кажіть, бо не хочу й слухати.
- Щось воно е. Краще обминати її хату десятою дорогою.
- Десятою не десятою, а живи по правді, то й буде добре. Улита ще нікому зла не зробила й на ніготь задурно. Воно тре' було, спитати б оце, тому Пилипові таке вкоіти з дитиною?
- Я йому не сніпки позривала б, а очі видряпала, якби оце з моім так зробив.
- Отож і я так кажу.

Всяке люди говорили-балакали про бабу Улиту, всяке гадали про ту притичину із Пилиповою хатою, а Степанко був певен, що те вчинив я, Щедрик, помстився за

нього вітряної ночі, щоб менше було підозр. Він знав, що його бабусю називають відьмою, але ніколи її не боявся, бабуся Улита нікому не бажала лиха, навпаки, вона зичила всім добра, лікувала людей од хвороб, од пристрїту, берегла од всіляких напастей. Степанкові теж колись була помогла, це як він ще зовсім маленьким перелякався грому і став заїкатися, зробився таким полохливим, що тіні своєї боявся. Не міг зрозуміти, чого воно так, що він іде й тінь за ним суне, наче підстерігає його. І тоді бабуся Улита викинула з нього переляк: посадила собі на коліна, качала яечком по голові, приказуючи:

Іди, ляче, на болота,

Іди, враже, на очерета.

Тут тобі не ходити,

Білих кісток не ломити.

Іди собі в нетрі глухії.

Тїкай собі в хащі густїї,

А в тих нетрях, ляче, сконай,

Нашої дитини не чїпай.

Мов заворожений, вслухався Степанко в бабусині слова і все бачив: великий ляк чорною тїнню виходить із нього, слухняно йде собі через поля й ліси десь далеко-далеко, у темні нетрі, і там провалюється в болоті, а Степанкові стає легко і світло, нічого тепер йому не страшно. Вигнала бабуся Улита з нього переляк, сконав він у болоті глибокому й бїльше ніколи не вернеться.

Ось яка була в нього бабуся! Може, і їй допомагає Щедрик? – думав Степанко. Смішні люди, вони, щоб виправдати своє нерозуміння, щоб пояснити те, чого не візьмуть у тямки, вигадують якогось чорта, якусь потвору з рогами й свинячим рильцем і не можуть здогадатися, що є такий собі милий чоловічок Щедрик, котрий могутніший за всіх їхніх дїдьків. А бабуся Улита знає про нього, через те така мудра.

Втім, тут уже Степанко помилявся.

Я жив лише в його уяві. Я, Щедрик, як уже казав, був дитиною його душі. Якщо людська душа вічна, якщо їй справді судилося царство небесне, тоді, можливо, і я вічний. Але це не так. На жаль, це не так.

2

– От і добре, давно б отак, – говорила, наче сама до себе, Катерина, лаштуючись у дорогу. – Поїдемо. Поможє чи не поможє, а гірше, як є, не буде, Стьопо, ніхто там тебе не вкусить. Він сам просив, аби ти приїхав.

Степан знову сидів на ліжку й дивився у вікно, крізь яке і досі долинали голоси дітей, однак їх він не бачив. У хаті вже горіло світло, через те шибки взялися глянцевою пільмою і відбивали кімнату та все, що робилося в ній; Степан бачив свою згорблену постать на ліжку й навіть помітив, як на шиї, вище правого плеча, важко скидається роздута вена. Йому й дихати було важко. До горла підкочувався сухий кашель, стримував його, скільки міг, та коли вже заходжувався бухикати, то надовго.

– Відкашляйся, Стьопо, легше буде, – сказала Катерина.

Бігала по хаті, щось шукала, складала в сумку, гримала дверцятами шафи, шухлядами, і все так швидко у неї виходило, що Степан і не зогледівся, як біля порога виросла гора торбів. Одна сумка, друга, клумак яблук, кошовка яець, горіхи...

– Ти що, зимувати там зібралася? – трохи роздратовано спитав Степан.

– Чого це зимувати?

– А напувалася, наче в голодні краї їдеш.

– Це ж я не нам, Стьопо. На гостинець узяла. Не прийдеш до людини з порожніми руками. Там такого не купиш, а в нас же цього добра, слава Богу, є.

– Хіба мені шкода? Я до того, що хто ж його оце допре скіки. Руки в тебе дві. А я... сама знаеш.

– Ой, аби тіки й того. Що там його нести? В поїзд укинув, а там таксі доведе під самісінькі двері.

– Двері, – гмикнув Степан. – Ще не знаємо, де він живе, а ти – «двері». Будеш возитися з клунками по всьому Києві. А тоді ще й назад вернешся з ними. Зарубали б курку чи дві, а там уже бачили б.

– Зарубаємо ще й курку, хай тато прийде, бо я боюся. А ти за мене не переживай, те поставлю, те піднесу, та й так буде. Я ще гайну в погріб, мішечок картоплі нагорну.

«Ти за мене не переживай, Степаночку, – казала вже сама до себе Катерина, спускаючись по драбині до погребу. – Ти слухався, коли я тебе просила? Не піднімай, не тягни, не впирайся, покинь, просила-вмовляла тебе, Степаночку, а ти не хотів і слухати, днював і ночував на тому тракторі та комбайні, ще й удома встигав усе, а мені не давав за холодну воду братися. Тепер мовчи, Степаночку, тепер я тебе на руках занесла б до того Києва, аби це допомогло, тепер я в нитку б витяглася, серце б тобі своє віддала, аби можна, Степаночку. Бо винна, винна перед тобою».

Розгортала бараболю, вибирала де більша, і так само перебирала в пам'яті дні, літа, яких уже не переінакшиш, не переживеш заново, хіба що ось так, у думках. Якби можна було щось викреслювати у прожитому, Катерина найперше викинула б оті бездумні слова, які сказала Степанові, коли ще й не збиралася заміж за нього, сказала й відразу ж забула, та потім вони вернулися до Катерини й обізвалися болем.

Восени Степан мав іти в армію. До того вони вже зустрічалися частіше, але щоб якусь там надію подавала йому, то ні, не було й мови, не обіцяла Катерина ждати його зі служби, а листа написати можна, чого ж. Їй просто цікаво було з ним розмовляти, Катерині подобалися його розповіді, у яких жило те, з чим так поспішають усі попрощатися, як поспішають розлучитися зі своїм дитинством. Дівчата в гуртожитку вдавали із себе дорослих на всю губу, і навіть їхні дитячі ляльки, здавалося, мали дорослі обличчя – пісні й розчаровані. Коли заходив до їхньої кімнати Степан, ляльки оживали, всміхалися і змовницьки йому

підморгували, ніби лиш він і вони знали щось таке, про що ніхто й не здогадувався.

Іди, іди з ним, не соромся, підказували ляльки Катерині, не дивися, що дівчата дивуються вашим зустрічам, не слухай Люську Офіцершу, дуже вже розумна вона, та Люська, через те й у дівках засиділась, тепер од заздрощів чого хоч нарає, не слухай її. Люська тепер побігла б і за Петром Мисочкою, дарма що Петро не висихає, бігла б – аж пальці збивала, та він не кличе її.

Катерина збиралась і йшла із Степаном у кіно чи так десь поблукати, найчастіше до Тікича, де ніхто їм не заважав, де думкам було тихо і трохи тривожно, текли вони, мов лагідна течія річки, не знаючи, що там попереду. Ось тут їй, течії, ще так спокійно, рідне русло тримає у своєму лоні, й не відає вона, що попереду прірва, з якої доведеться летіти сторчма на каміння, розбиваючись у піну. Потім із білого шумовиння під водоспадом вона знову відродиться й потече далі, знову відчує в собі гладенькі тіла риб і зрадіє, бо найдужче потерпала, розбиваючись об каміння, за них, адже без риб річка мертвіє.

Одного разу Степан прийшов сам не свій, Катерина відразу побачила, що з ним щось не те. Цілий вечір ходив як у воду опущений, мовчав, потім видихнув скрушно:

– Ти мені не писатимеш, Катю.

– Звідки ти взяв?

– Така планида у мене.

– Не вигадуй, мені те краще знати.

– Ні, Катю, ти ще нічого не знаєш.

– Оце щось узяв собі в голову й нудишся цілий вечір? – засміялась Катерина. – Я думала, справді якась біда. Якщо тільки це, то викинь собі з думок.

Від її сміху він ще дужче знітився.

- Не це, Катю, - сумно дивився собі під ноги.

- А що?

- Не беруть мене в армію.

- Як це - не беруть?

- Так. Не пройшов медкомісію. Кажуть, серце.

Катерина ще не витрусила з себе сміху, ще хотіла розвеселити Степана і тут, не замислюючись над його словами, згарячу бовкнула:

- Оце то так! Хворий, а женитись зібрався.

Степан зіщулився, наче дістав ляпаса.

- Нічого я не зібрався. Сам не знав.

- І що вони кажуть? - притихла Катерина.

- Яке це має значення?

- А може, ти вилікуешся.

- Може. Та й помилитись могли. Буде ще одна медкомісія. Тоді вже знатиму, - сказав Степан, але сказав таким голосом, що мало в те вірилося.

Після того він став обминати Катерину. Не з'являвся в гуртожитку, не стрічався на вулиці, ніде, і їй вже кортіло його побачити, хоч сама собі в тому не зізнавалася. Гонор не дозволяв розпитати про нього у хлопців, не те що сходити самій - ось же близенько, через дорогу, - і єдине, що могла Катерина - це просиджувати всі вечори удома. А раптом він зайде, а раптом хтось із хлопців обмовиться про Степана і причина його щезнення виявиться зовсім простенькою, не тою, що думала Катерина, гризучи себе за легковажність.

Дівчата вже дивувалися, що вона стала такою домосідкою, з кімнати ні ногою, проте й у кімнаті ніби її немає, сидить собі нишком, як миша під віником. Тиха, тиха, а от зробила ж таке, що хто б і подумав.

Зайшов до них Петро Мисочка з хлопцями, як завжди, був під мухою, таке теревенив, що навіть Люська Офіцерша не витримала:

– Ти, Петре, хоч би раз нормальним прийшов, – сказала ображено.

– Як це – нормальним? – витріщився Мисочка спершу на неї, потім на хлопців, запрошуючи їх у свідки, що в нього все нормально: одна голова, руки, ноги.

– Сліпи б не заливав.

– Я?

– Ти, ти, – знов ображено сказала Люська, наче якби Мисочка не заливав сліпи, то відразу побачив би, яка вона гарна.

– Маю здоров'я! – чогось розсердився Мисочка.

– Совісті ніякої, – сказала Люська.

– А тобі яке діло? Не до тебе прийшов, – вдарив Мисочка по живому і втупився в Катерину. – Може, я он її хотів бачити. Хоч подивитися є на що.

– На себе подивися, – сказала Катерина.

– Що – не подобаюсь? То ви тіки на словах такі всі розумні, а помани вас пальцем, то іншої співаєте. Знаю!

– Петре, ходімо, – смикали його хлопці. – Щось ти зовсім уже...

– Ша! Дайте сказати, – нанизував Катерину на зіщулене око. – Степан твій цяця, а що з того? Вибракували його на комісії! Ми разом ходили, ги-ги, ходили там у чому мати народила, ги-ги, і вони, значить, вибракували Степана, ги-ги. Мене

поздоровили, у морфлот забирають, а Стюпка твій з ганджем, виходить...

Ніхто не зогледівся, як відляск обірвав Мисоччині слова. Катерина вдарила його по щоці, різко, з усіх сил, і заціпеніла перед Мисочкою, ніби чекала кари, їй навіть хотілося, щоб він ударив її, адже вона теж завинила, завинила вже тим, що почула від нього цю бридоту. Долоня зробилася липкою від його масної щоки, і все тіло здавалося липким, ніби її облили брудом.

Не бачила, чи Мисочка сам вийшов з кімнати, чи його вивели, опам'яталася, коли перед очима нікого не було, порожнеча, кругом порожнеча, лише ляльки дивляться на неї порожніми очима, і Катерина впала на ліжко й заридала.

Днів через кілька побачила Степана на вулиці, він її теж помітив оддалеки і весело помахав рукою, ніби вони умовилися про цю зустріч. Катерина силоміць уповільнювала крок, а хтось як підштовхував її в спину.

- Проїшов! - раденько сказав Степан.

- Що?

- Медкомісію проїшов.

- То вони таки помилилися? - В її голосі радості не було, навіть сумно зробилося Катерині, що це ж він піде в армію і вони два роки не бачитимуться чи, може, й не побачаться більше ніколи.

- Прийдеш мене проважати?

- Прийду.

- Знаеш... Коли ти вийдеш заміж, то не пиши мені про це. Просто пришли порожній конверт, добре?

- Чого це?

- Не годиться заміжній жінці писати комусь листи. Я відкрию порожній конверт і все зрозумію.

– Добре, – сказала Катерина, – я так і зроблю. А хіба ти не можеш попросити свого Щедрика, щоб я не виходила заміж?

– Я не хочу тебе приневолювати. Не знаю, чи будеш зі мною щаслива. А Щедрик робить тільки добро.

Оскільки мене знову згадали, то дозволю собі вставити ще словечко, не тому, що так кортить устроїти свого носа («Коня кують, а жаба й собі ногу підставляє»), а через те, що це знаю тільки я, Щедрик. Цього Степан не казав і не скаже нікому, він навіть собі не зізнавався, що йому вдалося перехитрити комісію. Власне, не всю медичну комісію, а молодесеньку лікарку, яка тимчасово заступала непохитного, як скеля, терапевта, котрий виніс Степанові суворий діагноз. Молодесенька лікарка дуже вже ретельно і делікатно обстукувала Степана тоненькими пальчиками, так делікатно, що дужче, мабуть, прислухалася до самої себе, до своїх мізинчиків, аніж до Степана. Надто їй, видно, хотілося приховати свою недосвідченість, тому так старалася. Однак, прослуховуючи Степанове серце, вловила-таки підозрілий шум і довго тулила до його грудей прохолодну печатку то вище, то нижче. Степан сміявся, пересмикувався, жартував, казав, що йому лоскітно від тих доторків, насправді ж заважав їй слухати. І все-таки вона запитала:

– Серце вас не турбує?

– Ні, – сказав Степан. – Ніколи.

– Гм, є підозра на стеноз.

– А що це?

– Наслідок бактеріального ендокардиту.

– Зрозуміло, – сказав Степан. – Такого в мене ніколи не було.

– Міг бути стафілокок, – говорила, як у книжку дивилася. – Ангіною не хворіли?

- Ні.

- Боткіна була?

- Це що?

- Жовтуха.

- Ні. Я ніколи нічим не слабнув, - сказав Степан. - І в лікарні ніколи не був. Віспу прищеплювали, але то в школі.

- Віспу прищеплювали? - перелякалася лікарка.

- Ну ось, вище ліктя, бачте кружальце?

- Бачу, то й що?

- У нас кажуть віспа, слід такий від щеплення, як од віспи.

- А-а, - засміялася лікарка. - І що, ніколи не мали простуди?

- Ні, я морж, - збрехав, не кліпнувши, Степан. - У крижаній воді купаюся, навіть не знаю, що таке нежить.

У крижаній воді він купався - то таки правда, але тільки один раз і не з власної волі. Пробивав якість лунки на річці у пралісі, вставляв туди очеретяні снопики, щоб риба не задихалася, і провалився. Ухнув під ним молодий, ще не зміцнілий лід, аж луна покотилася пралісом, і Степан опинився у темній крижаній холоднечі, що обхопила його, жадібно висмоктуючи з тіла тепло, біла під коліна, щоб він не встояв на дні, якого все-таки торкнувся ногами (провалився, на щастя, не з головою). Ламаючи перед собою кригу, до крові роздираючи руки, Степан дістався берега і здивувався, що йти так само важко, як і в річці. Вода набралася в чоботи, натяглося нею пальто, вся одежина - до рук і ніг наче гирі хто прив'язав. Поки добіг додому, все на ньому взялося козубом, змерзло так, що не міг роздягнутися.

Уночі він горів у гарячці, може, був би і згорів, якби не баба Улита, не її натирання та відвари – шептання тут уже не допомогло б, і я не допоміг би, хоч і марився Степанові, а він думав, що все це наяву, насправді, й просив: «Тікай, Щедрику, тікай, сховайся, не можна тебе бачити».

Входила його баба Улита, та відтоді часто чіплялися до нього й ангіна, й кашель, і нежить, тільки не сказав Степан про це молодесенькій лікарці, бо йому треба служити, що ж то за чоловік, який не був в армії. Півчоловіка. Так що пишеть, голубонько: годен. І вона написала.

Степан, звісно, сам повірив у те, що дужий, і тішився, як дитина.

А Катерина раптом засумувала.

Вона не знала, звідки береться той смуток. Збирається в ній по краплині, як вода у криничці, в якій живе жабка-джерельничка. Спершу джерело замулене, потім жабка з рожево-рябеньким животиком прочищає його лапками, і воно прокидається, пульсує, мов живчик: жив-жив, жив-жив.

Джерельце те в неї оживало у грудях, десь під серцем, тихенько дзуміло, щось виштовхуючи по краплині, а що – Катерина зрозуміла в останню мить, коли проводжала Степана на станції.

Ось-ось мав одійти поїзд, біля вагона зібралися новобранці й ті, хто їх проводжав, шум, вигуки, хтось сміявся, хтось плакав, хтось бренькав на гітарі, а хтось співав, і голоси, голоси:

– Ти ж там гляди себе, сину, вдягайся тепленько...

– Вдягне, тьотю, що дадуть, х-ге, як по формі положено.

– Саньок, чув? Роби все, як я казав, не пропадеш.

– Пиши, Митю, пиши.

– Там не кажуть, тепленько чи не тепленько, – той самий голос. – Там команда: форма номер один або форма номер два.

– Вітю, не забудь же поісти в дорозі, там я поклала тобі і шкварки, і яйця...

– Ну, Петь, гад такий, якщо прийдеш без личок...

– Слухай, сину, начальства, на те воно й начальство, щоб його слухати.

– Оце, приміром, якщо ти в штанях і до пояса голий, то це форма номер один. Тепло тобі буде?

– А якщо без штанів і без нічого, то яка – ноль? Хе-хе-хе.

– Сам ти ноль без палички.

Поїзд уже вкотре гримнув вагонами, почалося хапливе прощання.

Степанові тиснули руку хлопці, щось говорили дівчата, перебиваючи одна одну, батько обняв його навхрест і не хотів одпускати, а Катерина стояла від усіх трохи осторонь і чекала своєї черги, потерпаючи, що поїзд рушить і вони так і не встигнуть попрощатися. Вона відчувала, що Степан підійде до неї останньої, коли вже ніхто його не смикатиме й не підганятиме, вони будуть лише удвох. І коли воно так і сталося, коли Степан од усіх відмахнувся, вирвався з тісного кола і підійшов до Катерини, болюча ниточка радості забриніла їй у грудях – вона, вона тут йому найдорожча.

І в цей час пролунала команда:

– Всім у вагон! – гукнув молодий, акуратненький лейтенантик, суворо скинувши бровами, даючи знати, що цивільне життя скінчилося і саме з цієї його команди починається для новобранців військова служба.

– Катю... – Степан торкався поглядом кожної рисочки на її обличчі, кожної вії, кожної борозенки на губах, і від тих доторків сині ласкавці в його очах ставали гарячими. – Не забувай мене, Катю, добре?

Вона подала йому руку.

– Хай тобі щастить, Степане.

– Ми ще зустрінемося, правда ж?

– Зустрінемося.

Поїзд рушив, усі забігали, зашуміли, хлопці кинулися до вагона, а він тримав її руку в своїй і не міг відпустити, злегенька так тримав, мов пташеня, боявся потиснути, але й зронити боявся.

Катерина мовчала, не знала, що тут казати (лиш джерельце під серцем: жив-жив, жив-жив), мовчав і Степан, однак щось було в тому мовчанні, бо ніхто їх не чіпав, не шарпав, навіть батько Степанів притих осторонь і не обзивався.

Катерина знала, що мусить щось сказати Степанові на прощання, щось таке, аби йому краще велося там од її слів, аби він був спокійніший, весь час пам'ятаючи ті слова, але якась важка пелена німоти впала на неї, наче у сні: знаєш, що треба сказати, а не можеш.

– Ти що, очманів? – майже по-дівчачому верескнув лейтенантик з приступки поїзда, який уже набирив швидкість, крикнув зовсім не по-військовому, бо ж вони, ці новобранці, ще не привчені до армійських команд, зараз головне їх не розгубити, а там уже лейтенантик доведе їх до пуття. – Ану, шмаляй сюди, про що ти раніше думав?

Із дверей вагона визирали сумно усміхнені голови, хтось махав рукою, хтось щось кричав, перекочувався стукіт коліс, і тоді Степан випустив Катеринину руку й побіг. Догнав свій вагон, ухопившись за поручні, скочив на приступку, проте не зайшов у тамбур, а різко озирнувся, відразу очима вихопив з-поміж усіх Катерину й дивився, дивився, дивився...

Вона лиш тепер, на відстані, відчула, який він нещасний, побачила на ньому старенький піджачок, стоптані черевики – усі хлопці так зодягалися в дорогу, бо ж незабаром вирядяться в солдатську форму, проте Катерина бачила це тільки на Степанові, бачила його стрижену голову, його зажурені очі, і враз прорвалася в ній важка пелена німоти.

– Степане! – крикнула Катерина.

Худий, обшарпаний, вайлуватий, стрижений під нулівку, він раптом видався їй таким рідним, аж біль пронизав груди; біль пробився у неї під серцем, вдарив із джерела на повну силу, і Катерина, аби не заплакати, знов закричала:

– Степане!

Якоюсь жилочкою відчула, що це вона послала його на тяжкі випробування; аби не вона, Степан лишився б удома, а тепер от іде не знати куди.

Катерину огорнув такий жаль, ніби провела його на війну й не встигла наказати, щоб глядівся, беріг себе, бо вона ж його ждатиме.

– Степане!

Він уже нічого не чув, тільки бачив, що Катерина гукає, і весь подався назустріч голосу, щоб перейняти його на вітрі, але намарне.

І тоді Катерина побігла. Спотикалася, наштовхувалася на людей, бо, біжучи, не зводила очей зі Степана, а він усе віддалявся, віддалявся, все швидше стукотіли колеса, набираючи розгін, і вона зрозуміла, що вже його не догнати, не сказати того, що хотіла.

Зупинилася, зірвала з голови хустину, щоб помахати Степанові, та рука безсило повисла, і Катерина лиш німо дивилась услід поїздові.

– Степане...

Джерело, яке билося у Катерини під серцем, вирвалося назовні, і з очей потекли сльози. Я гадаю, що то було джерело любові, уже тоді Катерина кохала Степана, хоч сама собі не зізнавалась у тому чи, скоріш за все, не могла розібратися у своїх почуттях. Воістину незбагненна це штука, любов, що приходить до людини то мукою, то щастям, і ніхто не може пояснити, звідки й чому вона приходить. Я ж собі думаю, що любов народжується, як ріка, спершу прокидається маленьке джерельце, відтак воно дужчає: переходить у струмок, потім розливається в

річку.

Втім, кожен має свою думку про таїну цього почуття, і тим воно неповторне. Щодо Катерини, то вона схильна була вважати, що це я, Щедрик, приворожив її до Степана. Але це не так. Степан ніколи не просив мене, щоб я присушив Катерину до нього, а без його волі, як відомо, я нічого не вартий. Степан вважав, що він не той чоловік, з яким їй буде найкраще, і коли потрапив до госпіталю, перестав писати, хотів, щоб вона забула про нього.

Їхні шляхи на тому б і розійшлися, якби Катерина сама не знайшла Степана. Отож я тут ні до чого, хіба якась піщинка моєї заслуги в цьому. Боюся бути нескромним, але припускаю таке, адже Катерина полюбила Степанову душу, а я часточка його душі, – виходить, полюбила й мене. Однак тоді, коли вона сказала Степанові: «Попроси свого Щедрика, щоб я полюбила тебе», – саме так треба було розуміти її слова, – тоді моя допомога була непотрібною. То вже було освідченням.

Вона не знала, що й думати, коли перестали надходити листи. Чула серцем, що з ним щось сталося, а що – не було в кого питати, про це міг би сказати тільки Степан, але він мовчав. Може, знайшов там собі когось, тоді прислав би бодай порожній конверт, і вона здогадалася б, навіщо ж мучити. Ні, не знайшов, Степан не такий, сказав би. А чому він має казати, хіба вони обіцяли щось одне одному? Не обіцяли ж, не присягалися.

І написати йому до ладу Катерина нічого не змогла, хоч і бралася не раз. Спершу так чекала листа, щоб дізнатися адресу і про все сказати, а коли отримала, сім разів перечитала і не знайшла того, що шукала, почула лиш у голосі Степановім (читала і чула голос його: «Тут, Катю, уже зима, морози люті, а сніги такі, що кінця-краю не видно їм, і здається, що то наснилося мені: тихо річка тече, місяць звисив у воду босі ноги, я стою на березі, а коло мене дівчина з очима зеленими. Як там вона, наша річка, ще не замерзла? Це вона двічі замерзатиме, поки я повернуся...»), почула в його голосі те, що шукала в словах, але ж могла і помилитися, бо голос чувся таким, як сама хотіла. І відповідала йому, теж сподіваючись, що Степан почує голос її і все зрозуміє: «Річка наша тече, ще не замерзла, хоч і холодно вже (може, він здогадається, чому їй холодно?), та коли я виходжу до Тікича і згадую твої розповіді про Щедрика й праліс, то мені пахне суницями і стає тепліше».

Так писала йому Катерина, коли ще стояла осінь. Тепер річку скувала крига, уже і в них упали сніги, а листа нема й нема. Може, хтось викрадає їх? Поштарка лишає листи на поличці, біля вахтерки, всяк їх перебирає, шукаючи кожен свого, то може бути й таке.

Якось не витримала, розповіла про все Люсьці Офіцерші, вона ж старша, може, порадить щось.

Люська е Люська. Вислухала, співчутливо зітхнула, покивала головою і, не довго думаючи, випалила:

– А ти напиши його командирові часті. Офіцери, вони, знаєш, які культурні! Зразу одпишуть. Викличуть, допитають, швидко признається. Ще й на «губу» посадять.

– Та ти що, Люсь?

– А з ними, ловеласами, тіки так і треба.

– Хіба ж ти не знаєш Степана? Який же з нього ловелас?

– Знаємо цих тихих, – сердито сказала Люська. – Вони з армії всі жонатими вертаються.

– Ти думаєш, Степан там собі когось знайшов? – тамуючи хвилювання, спитала Катерина.

– Все може бути. Он у нашому селі Сергій Мотуз привіз жінку аж із Германії. Він там служив, а вона, наша ж таки, солдатам чи їсти варила, чи що, й обкрутила Сергія. Хлопець такий, що кращого в селі не було, як намальований. – Люська пустила очі під лоб. – А таке собі взяв, що матінко рідна, возом її не об'їдеш, гладезна та ще й ряба. Усі сміються собі нищечком, що то ж тре' було аж у Германію їхати, щоб таку знайти, вдома он скільки дівчат, як яблучка перемиті, – сказала Люська так, наче й вона була серед тих перемитих яблук, – а його, бач, обмарило.

– Не всі такі, – сказала Катерина.

– Не всі? Еге, кажи, хіба я не чула, як хлопці говорили коло клубу: «І тебе б обмарило, якби два роки спідниці не бачив».

– То ж два роки, а тут три місяці, – невпевнено проказала Катерина. – Ні, Люсь, чую, біда з ним.

– Ну, може, нічого такого ще й не трапалося, – відступила Люська, жаліючи Катерину. – Я розкажую, як воно буває там в армії. Мужиків багато, а якась прищава куховарка крутить ними як хоче. Та якби я там була, то за полковника вийшла б, не менше.

– У солдатів і кухар солдат, я знаю, – сказала Катерина.

– Не скрізь. Та й хіба тіки на кухні жіноча робота? Я ж кажу, мене б туди, то не глянула б навіть на Сергія Мотуза, хоч і мальований. Точно за офіцера вийшла б.

У Люськи одне в голові, подумала Катерина і вже пошкодувала, що спиталась у неї розради.

Втім, розмова була недаремною, ще не знати, як би все обійшлося, коли б не Люська.

Одного разу влетіла вона в майстерню – й відразу до Катерини, яка саме виточки застрочувала на кофтині.

– Вгадай, кого я бачила? – зашепотіла Люська так, щоб дівчата не чули.

– Скажеш.

– Не, ти вгадай, – наполягала Люська, роблячи великі очі, і в Катерини раптом тенькнуло в грудях: Степана.

Не знала, як він міг тут опинитися, але щось підказувало: Степана, Степана! І боялась радіти, аби не наврочити.

– Ну! Ну! – не терпілося Люсьці.

- Не вгадаю, кажи.

- Вибігаю з універмагу, а він назустріч...

- Хто?

- Я й очам своїм не повірила, ще ж недавно з тобою балакали, думали всяке...

- Степан тут? - вихопилось у Катерини.

- А де ж ти думала?

- Ти сама його бачила?

- Ось як тебе. Виходжу з універмагу, а назустріч щось наче знайоме, підходжу ближче, дивлюся - Степан...

- Він що - у відпустку прийшов?

- Та не, слухай далі. Давлюся, пальтечко на ньому, шапчина кроляча, оце так солдат, думаю. А може, це й не Степан? Підходжу. «Здрастуй, - кажу, - Степане, яким це вітром, тебе ж наче в армію взяли». А він: «Комісували, - каже, - мене, одлежав у госпіталі, - каже, - й комісували. Одслужив своє». - «І де ж ти тепер?» - питаю. «Та де, в селі своєму, - каже, - де ж мені бути? Шоферую, - каже. - А це ось став на ремонт, то по запчастини приїхав. Такі, значить, діла». І дивиться, Катю, на мене, дивиться, бачу, спитати щось хоче, а язик не повертається.

Катерина сиділа біла, як отой перкаль, що вона застрочувала його на машинці, більше нічого не перепитувала.

Люська аж образилася, що Катерина втратила цікавість до неї, втупилася кудись очима і не змигне, однак у Люськи ще було чим розворушити її.

- Чуеш, спитати щось, бачу, хоче, та не осмілиться, тоді я, Катю, сердься на мене чи не сердься, й кажу йому: «Шоферуеш, на машині катаєшся, а там Катерина місця собі не знаходить, що ти не пишеш, не знає, що й думати, бідна. Всі ви однакові, - кажу йому прямо в очі, - совісті у вас ніякої». Машину, бач, дали йому,

то вже й на сьомому небі, катається, а ти пропадай. Безсовісний! Він тоді подивився на мене, так гірко якось подивився, що я тут і язика проковтнула, та: «Передай, – каже, – Каті, що я за неї душу оддам. Якщо її хтось обідить, якщо волосина впаде з її голови, то я і на краю світу почую. Кланяйся, – каже, – їй низько в ноги і хай простить мені. Оце і вся моя мова», – каже. І пішов.

Катерина ніби нічого не чула. Така пустка стояла в її очах, аж злякалася Люська. Ні жалю, ні подиву, ні зла – сама порожнеча.

– Ти що, Кать?

– Куди пішов? – тихо спитала Катерина.

– А я відки знаю? Він що – казав мені?

– У який бік він пішов?

– Та отак проз аптеку, а потім звернув, де старий кінотеатр був... Пожди, куди ж це він завернув? Я й не придивлялася якось. Спершу отак, проз аптеку... Пожди, – розгубилася Люська, – може, згадаю.

Катерина не ждала. Схопилася, як обпечена, на ходу накинула пальто і вискочила з майстерні.

Бігла по центру, спотикаючись на слизькому тротуарі, так бігла, що горлиці лякалися на засніжених акаціях, стріпували крилами, струшуючи на Катерину срібний пил.

У містечку о цій пообідній порі було порожньо, де-не-де хтось пройде, Степана вона побачить здалеку, тільки б він не пішов ще звідси, тільки б не пішов, молилася Катерина, вони не розминуться, тут же й розминуться ніде, на одній вулиці і магазини, і все, що треба приїжджій людині.

Вона забігла в аптеку (це ж він по ліки заходив, недуга якась у Степана) – нема, забігла до універмагу – нема, туди-сюди – не видно Степана, і тут Катерина згадала, що Люська торочила про якісь запчастини, аби ж то знаття, де це їх видають, може, там би його застала. Чи в «Сільгосптехніку» бігти, чи в автопарк,

чи, може, у когось спитати, але хто ж тобі скаже, це якби шофер який трапився, он стоїть порожній автобус, ні людей у ньому, ні шофера, кого ж тут питати. І ждати немає коли.

Автобус, автобус... І раптом у ній засвітилася думка: як же це вона не здогадалась одразу, що треба бігти на автостанцію, Степан же неодмінно туди прийде, він же їхатиме в село автобусом, може, уже й поїхав, а вона метається тут, як навіжена. Та що ж тут думати, мерщій треба бігти на автостанцію. Швидше, швидше!

Поминула аптеку, книгарню, кафе «Молодіжне», нікуди більше не заглядала, щоб не згаяти ні секунди. Он уже й автостанцію видно, зосталося тільки перебігти скверик, влітку він такий густий, нічого б не побачила, а зараз просвічується наскрізь, тільки іній на ньому сліпучий, аж сльоза набігає, в очах усе миготить, переломлюється, ніби світ захитався, втративши рівновагу.

Але й крізь хитавицю Катерина побачила, що на автостанції майже немає людей, кому ж кортить їздити в такий мороз, та ще й у будень, хіба якась біда пожене людину в дорогу. Як добре, що немає людей, немає де загубитися чи розминутись, один лиш «пазик» пофуркує синім димом, розігриваючи мотор, а біля нього...

І тут вона побачила Степана.

Він уже збирався сідати в автобус, ще пропускав поперед себе якусь зігнуту бабусю з клунком, ухопив того клунка, висаджував, і Катерина бачила його тільки зі спини, але й миті не було, щоб засумнівалася – він чи не він, це був Степан. Вона ніколи не бачила його зодягнутим по-зимовому – легеньке пальтечко, чорна кроляча шапка, дві хлібини в сітці, – проте впізнала б його з одного поруху руки, з одного кроку, впізнала б, якби він стояв і не рухався.

– Степане! – крикнула Катерина, і їй здалося, що то був не її голос, він полинув не з неї, вродився десь окремо, в чужому лоні, і летить до нього поволі-поволі, ось уже долетів, та Степан не впізнає його, цього чужого голосу, завмер, прислухаючись, і не озирається.

– Степане! – ще раз крикнула Катерина, і знов той крик повільно котився чужою луною, і вона не витримала й побігла услід за голосом, вона випередить його,

пережене і прибіжить першою.

І коли Катерина підбігла вже зовсім близько, Степан оглянувся.

Винувата і трохи здивована усмішка лягла йому на обличчя, такою була та усмішка, що ліпше б уже заплакав, не обдуриш, Степане, мене цим сміхом і не старайся. Краще обійми мене, приголуб, поцілуй, роби зі мною що хочеш, Степаночку, бо я боюся тебе цілувати, не гоже мені, я дівчина, ніхто ще не цілував мене і я не цілувала нікого, крім мами.

- Здрастуй, Степане, - сказала Катерина.

- Здрастуй, Катю. Ти звідки?

- Так, проходила. Бачу, ти стоїш.

- А-а.

- Повернувся?

- Як бачиш.

Мовчали. Дивились одне на одного.

- Як живеш? - спитала Катерина.

- Живу.

- Не женився?

- Ні. А ти? Заміж не вийшла?

- Хіба тобі не однаково?

- Питаю.

- Я ж тобі не порожній конверт послала.

- Вибач, Катю, так вийшло. Я не знав, що все так повернеться. Вибач.

Газонув автобус, водій прочинив дверцята і, пихкаючи сигаретою, спитав:

- Є там з білетами?

- Є, е, - сказав Степан.

- Ну, то давай ворушися. Забирай і її з собою, тобі дівка, мені план, - реготнув, задоволений жартом. - Хоча таку кралю можна провезти й задурно.

- Бувай, Катю. Живи щасливо.

- Не буде мені щастя, - сказала Катерина.

- Буде.

- Ні, я знаю.

- Я попрошу Щедрика, він принесе тобі щастя. Ти ж пригадуєш Щедрика?

- Ні, не принесе.

- Хіба ти не віриш у нього?

- Якщо він е...

«Пазик» знову завив, і водій гукнув уже сердито:

- Ти сідаєш чи ні, я з графіка вибився через тебе!

- Зараз.

– Якщо він є, – сказала Катерина, – то попроси його, щоб ти полюбив мене. – Вона не відчула і краплі сорому за ці слова, їй навіть легше стало дихати, і, дивлячись Степанові в очі, ще сказала: – І попроси свого Щедрика, щоб я полюбила тебе. Хоча... він таки є, він уже це зробив зі мною.

– Катю...

– Але без тебе і він мені щастя не принесе.

– Катю...

– Останній раз питаю – ти ідеш? – вистромив голову водій і зозла плюнув сигаретою.

– Та ідь ти під три чорти! – сказав Степан. – Причепився. Маєш графік, то ідь.

– Ох, народ! З ним не можна по-доброму.

«Пазик» рушив, тільки димок за ним покотився, але Степан навіть не глянув йому вслід, не помітив, як у віконечко дивиться на нього трохи злякано бабуся, потерпаючи, видно, що хто ж оце завдасть їй клуночка, коли сходитиме з «антобуса».

Та найбільше здивувало бабуся те, що дівчина першою припала до хлопця, схитнулася, немов підломлена, і кинулася його цілувати, гладила по обличчю, щось приказувала, а він, бідолашка, в одній руці тримав сітку з хлібом (коли то діждуться в селі того хліба?), а другою незручно, невміло обнімав її за плечі. Бабуся перехрестилася, чи то осуджуючи, чи благословляючи їх, і позаздрила, що в часи її молодості такого не водилося: де ж це видано, щоб дівка першою на шию парубкові чіплялася.

Я ж собі думаю, що старенька тут помилялася, багато чого не було за її молодості, але любов завжди була однаковою, в усі часи любов була, як ріка, що може і пересохнути, і вийти з берегів – тоді її не зупиниш, не впокориш, тоді їй ніпочім ніякі межі, а тим більше осуд людський.

Що ж стосується давніх звичаїв, то, може, бабусю втішило б те (якби вона знала, звичайно), що ця молоденька парочка не побігла відразу до «заксу», а, як і в давнину, спершу попросила батьківського благословення. Це Катерина, коли вони вирішили побратися, умовила Степана поїхати до її батьків і попросити згоди, бодай для годиться, адже їй усе-таки ще тільки шістнадцять минуло.

Я певен, що на тому вже ніщо не залежало, але воля Катерини була такою, і нічого поганого в цьому, гадаю, немає.

Через тиждень Степан з Катериною поїхали в її село.

Смішним тее сватання видалось. Щоправда, Катерині тоді було не до сміху: коли вже дійшло до діла, такий страх напосів і сором, хоч тікай світ за очі.

Ще в автобусі відчула на собі липкі погляди (односельці поверталися з районного базарування), вловила тихі шепоти-бубоніння:

– Чи це не Тимохи Горового дівчина?

– Та вона ж.

– А то хто з нею?

– Мабуть, зятя везе, кхм.

– А таки так, бо чуже, не наше.

– Воно ж чуже не таке, як своє.

– Тепер так.

Катерина сиділа, як на терню, боялася й глянути на Степана, хоч він, здавалося, не дослухався тих перешіптувань, мовчки дивився у вікно, за яким уже синів ранній зимовий вечір.

Від Галайбишиного повороту, де вони зійшли з автобуса, до Катерининоі хати було палицею кинути, і їх проводжали очима аж до подвір'я; Катерина злостиво подумала, що для сільської баби чи молодиці немає більшої гризоти, ніж ото не впізнати, що воно йде чи іде селом і до кого. Кожне тобі стане, як укопане, і не зрушиш його з місця поки не закмітить, куди завертаеш. А тоді вже дихне з полегкістю.

Степанові ж хоч би що: шапка набакир, іде, жартує, буцім сьомий раз оце сватається і вже наперед знає, як воно буде. А Катерина, що ближче до хати, то як за полу її хто притримує, хоч бери та вертайся.

Уже перед самісіньким порогом раптом крутнула, кинулася до повітки і там заховалася за дверима, сполохавши сонних курей – засокорили, заворушили крилами, війнувши на Катерину пір'яним духом. Степан ніби іншого й не сподівався од неї, сміливо торгикнув дверима й пішов у хату: нехай сам говорить, як такий дженджуристий.

Катерина затамувала дихання, щоб не розколошкати курей, бо здійнуть рейвах і на подвір'я, здавалося Катерині, позбігаються всі сусіди й показуватимуть на неї пальцями: «Оно вона! Оніно!»

Згодом рипнули сінешні двері, вийшла й покликала її мати (якось ніби аж гнівно покликала), але Катерина не обізвалася і сиділа в повітці, поки не вийшов Степан, мовби це він тут був за господаря і мусила слухати лише його. Роздягнений, простоволосий, він стояв у місячному світлі такий близький і домашній, її господар, і раптом гукнув так по-рідному, аж защеміло під грудьми в Катерини:

– Гей, жінко, ти що оце собі думаєш?

Вона вийшла до нього під місяць, подивилася в очі, й Степан узяв її обличчя між долонь і поцілував у губи. Це був їхній перший солодкий поцілунок – короткий, але непохлоливий, повний, налитий по вінця.

– Ходімо, застудишся, – сказала вона.

І враз відчула, як Степан різко стиснув її долоню, і погляд його спіткнувся об щось угорі. Катерина повела очима вслід за тим його поглядом, спокійно так,

ніби шукала щасливу зірку, й зненацька угледіла... сову. Велика, тьмяно-срібляста проти місяця – такої Катерина ще ніколи й не бачила, – вона сиділа на комині й, здавалося, дивилась Катерині просто в очі.

– Ой, Стьоп, – прошепотіла. – Прикмета яка... лиха.

– Та ні, – сказав він. – Це біла сова.

– Де вона тут узялася? На комині нашому.

– Погрітися сіла. Виходить, зима буде довгою. Якщо в наші краї залітає біла сова, то це на довгу і люту зиму. Ото й уся прикмета, я знаю.

– Я так злякалася...

– Дарма... Ходімо, ти вся тремтиш.

Степан пропустив Катерину поперед себе в хату і гукнув з порога:

– Знайшлася наша куничка!

Він і перед тим, як тільки зайшов до хати, почав за давнім звичаєм з того, що десь сюди забігла куниця, а то й не куниця, а красная дівиця, – і так воно славно вийшло у нього, що, поки Катерина відсиджувалася біля курей, у хаті вже знали, що це за мисливець до них прибився.

Мати поралася коло плити, подавала до столу, і батько – худий, як терниця, з блискучими очицями – сидів уже веселенький, щасливий, і це вколело Катерину: отак відразу й віддають її з дорогою душею, ще нічого не розпитавши, не порадившись, ніби мерщій хочуть здихатися її; хіба ж так водиться у людей?

– То це правда, Катю? – вийшла із кухні мати й дивилась на неї трохи сполохано, проте й з надією.

– Правда, – опустила Катерина очі.

– Чого ж ти мовчала?

– Та... сама не знала.

– Я думала, ти ще дитина в мене. А це неждано-негадано...

– Дуже вони тепер нас питають, – скинув маленькою сухою головою батько і підморгнув Степанові: – Хай-хай. Сідай, зятьок... У тебе, я бачу, губа не з лопуцька, не прогадав! Катря у нас козир-дівка.

– Тату! – заблагала Катерина.

– Що – тату? Я брехати не вмю, кажу, як є. Тут і сліпому видно, що дівчина як з патрета.

– Їй ще й сімнадцяти немає, – сказала мати.

– Хай-хай! Нема, то буде. Правду я кажу, зятьок? Коваль клепле, поки тепле.

– Ти б менше язиком клепав.

– А язик у мене не в постолах, щоб мовчати.

Степан тихо собі осміхався на ту розмову, потім сказав чемно:

– Все буде добре, мамо. Не переживайте.

І тільки почувши оте «мамо» (аж залоскотало під ложечкою), мати зрозуміла, що все уже вирішено, підійшла до Катерини, прихилила її голову до свого плеча й заголосила – тихенько, без сліз:

– Я ж не бачила, доню, коли ти й виросла в мене...

– О, о! – знову по-панібратському підморгнув Степанові батько. – Зарядила! Краще підкинь нам капусти з льоху.

– А ти сиди отам мовчки, – вдавано сердилась мати, тулячи фартуха до сухих очей.

– Хай-хай. Аби добре.

– Тобі все добре...

– Все, мовчок!

Степан, щоб розрядити незручну балачку, напросився полізти в льох по капусту («А вам, мамо, і тут клопотів вистачає»), на що мати замахала руками – ні-ні, а батько знов одрубав упоперек:

– Хай-хай.

– Хіба ж там чужа людина розбереться в діжках?

– Оце сказала: «чужа». Степан уже свій, хай звикає. А Катерина покаже, що де стоїть.

– Проворний ти дуже, – сказала мати, однак подала Степанові полив'яний полумисок. Воно, може, й правда: нехай звикає.

Степан з Катериною вийшли на подвір'я, біле од снігу та місяця, і вона боязко глянула на комин – білої сови там не було. Погрілася й полетіла хтозна-куди. Катерина провела Степана до льоху – глибокого, давнього, ще прадідівського. Під землю вели вимощені сходи, і він подумав, що сюди зовсім не пасує електрична лампочка, яка сіяла під ноги жовте світло, – у таке підземелля треба спускатися із смолоскипом. Дивно: тут було зовсім тепло, чи так тільки здавалося після надвірнього морозу, чи, може, льох беріг у собі теплий земляний дух.

– Я знаю, чому ти напросився піти до льоху, – сказала Катерина.

– Чому? – він озирнувся до неї і зрозумів. Але перепитав ще раз. – Скажи. Чому?

– Поцілуй мене, – попросила вона.

Згодом, як сиділи всі разом за столом, мати обережно, здаля підснювала нитку розмови до головного: коли ж вони думають розписатися, щоб приготуватися до весілля; де збираються жити; яка у Степана родина, чи є брати й сестри.

Батька те не обходило, він вважав, що головне уже відбулося. Налягав на чарочку, дивуючись, що Степан байдужий до неї, майже не закушував і тільки час від часу кресав сірником, припалював цигарку, яка гасла в зубах щоразу, поки він говорив. Балачка була, як і мусила бути за сватання, але старий таки увернув:

- Може, ти слабий? - вступив він блискучі очі в Степана.

- Чого це?

- І чарки підняти не годен. А не п'ють, сам знаєш, тіки хворі й падлю...

- Тобі одне на умі! - перебила його мати сердито. - Як не маєш що сказати, то лучче мовчи.

- Ну-ну, я ж до приказки. Ти, синок, нашу Катрю там не зобижай. Ну, як тре' буде, то віжки притримати можна, не без того, хай, а зобижати - Боже тебе сохрани. Ми самі її ніколи пальцем не зачепили. Вона у нас, як верба: де посадиш, там і прийметься, о. Хай-хай. Щоб знав. Це вдачею. А на вроду, то сам же бач: питльована дівчина.

Катерина горіла, як макова пелюстка, і злилась на батька, що розхвалює її, мов на базарі, та раптом щось тепле зворухнулось усередині, - ще невиразне, невловиме, навіяне чи якимось батьковим словом, чи хтозна й чим, і Катерина силкувалася оживити його в пам'яті: де, коли, що?

Мати зраділа, почувши, що Степан один у батьків, це ж, звісно, годять йому, не дають волосинці з голови упасти, то, може, й Катерині кращенько буде, а старий і тут правив своєї:

- Воно ото коли дуже трусяться над синочком, то невістка завжди невгодна, ім подавай принцесу, але таку, щоб робила, як наймичка. Ну та хай, хай, - притих,

наштовхнувшись на докірливий жінчин погляд, бо виходило ж таке, що сватів ще і в очі не бачив, а вже судить.

– Аби вони самі шанували одне одного, – зітхнула мати.

– Я Катю не дам скривдити, – сказав Степан. – Нікому не дам.

– Знайшли, про що говорити, – Катерина знічено перебирала краї скатерки, опустивши очі. – Я така, що й сама за себе постою.

– Е, не кажи, дочко, – похитав сухою голівкою батько. – Ти в нас не з того тіста, не круто замішана. Я ж кажу, питльована.

І тут знов щось як здригнулося в ній і засвітилося в пам'яті до найдрібнішої цяточки, до найтоншого звуку, навіть відчула на гарячих щоках подих грози.

Шість років було їй тоді, ще не ходила до школи, й от одного літнього дня випровадили її вперше з людськими дітьми у поле пасти корову. Був такий світлий, зомлілий од сонця день, а потім де не взялася чорна хмарина і розрослася на всеньке небо, як ніч упала на землю, і розгойдалася страшнюща гроза. Грім котився низько над головою, і вона від ляку присідала, здригаючись, а старші хлопці сміялися й казали, що треба боятись не грому, а блискавки, грім не вбиває, але й блискавиці все ближче і ближче хльоскали над Високою Греблею, де вони пасли худобу, і настрахані корови збивалися в тісний табун під тими вогняними батогами. Стіною линула злива, така густа, що важко дихнути, захлинутися можна, і тоді пастушки, хто вже знав примхи Високої Греблі за такої грози, кинулися до корів, мерщій займали їх на Горобцевий шпиль, щоб утекти від швидкої води, яка помчить зараз цією низиною, зносячи все на своєму шляху. Та вода налетіла так раптово, як і гроза, ніби справді десь прорвало височезну греблю, хоч ніякої греблі поблизу ніде не було; може, була тут колись у давнину, а тепер від неї перейшла тільки назва до цього берега, на який у зливу летіла вода з усіх рівчаків і горбів.

Катерина не зогляділася, як зосталась на березі сама, одна-однісінька проти рудої лавини, що мчала на неї з лютою дикою силою. «Ма-а-а!..» – закричала вона, проте ні найменшого звуку не вирвалося з грудей, бо в грудях усе заціпеніло, стислось, відмерло, і дужий гребінь потоку змив її, мов травину, підім'яв, закрутив і поніс. Вона хотіла сапнути повітря, а в рот полилася вода,

хотіла вхопитися за полінячку, за бур'янину, але й ту полінячку, і бур'янину, й солону несла божевільна вода. «Ма-а-а!» – закричала вона, хоч тієї миті не думала ні про матір, ні про смерть, ні про що не думала, бо жах вичавив з неї усі думки, однак цього разу почула свій голос і зрозуміла, що в ній ще є сила, вона не билина, якою вода крутить як хоче, ні, треба мерщій звестись на ноги. І тут на її шляху трапився кущик, якого вода не подужала вирвати, міцний живучий кущик глоду, і Катерина з усіх сил вхопилася за його гілки, підтяглася ближче і стала на ноги. Вода з розгону знов хотіла повалити її, але не змогла, тільки від рудої колотнечі паморочилася голова і в грудях збиралася нудотна млість. Вся Катеринина сила тепер зібралася у двох кулачках, що вп'ялися в гілочки глоду, а в тілі не лишилось нічого, окрім нудоти. Щось підказувало, що не треба дивитись на воду, інакше знов упадеш, і коли вона звела очі, то враз побачила батька. За пеленою дощу годі було впізнати того чоловіка, що поспішав на коні (тата на коні вона ніколи не бачила), та вона знала, почула, що це її тато. Тато!

Кінь поволі брів по коліна у воді, тримаючи набік голову, і тоді батько скочив із нього й побіг сам. Він ухопив Катерину, хотів підняти на руки, але кулачки не відпускали гілок, і батько по одному розтискав її пальці, закривавлені від глодових колючок. Болю вона зовсім не чула й дивилася на батька такими дорослими очима, що він аж злякався. Нарешті відірвав її од куща, підняв на руки і, зазираючи в обличчя, заговорив майже пошепки: «Ну, все, все, доню. Все добре... Ну? Обізвися ж до мене, дівчинко моя питльована».

І зараз, пригадавши той страшний випадок зі свого дитинства, Катерині захотілося, щоб і в батька сплигло те у пам'яті, тоді б він знайшов для них інші слова, прості і щирі слова благословення, адже в минуле своє ми часто повертаємося й увіходимо, як у храм, щоб причаститися любов'ю і стати кращими.

3

Поїзд відходив опівночі. Щоправда, до нього ще треба дістатися, станція аж у містечку, але то невеликий клопіт, думала Катерина, – свекор одвезе їх на мотоциклі, свекруха догляне за дітьми, не про те зараз мова. Головне, що Степан послухався і, коли змирився з думкою, що поїдуть таки сьогодні, навіть трохи ожив і сказав весело:

– Жаль тіки, що коропа я не вловив. Йому б сподобалося, він же рибалка завзятий, як і я.

– Ще вловиш, – сказала Катерина і дорікнула собі на тому, що тепер часто каже йому ось так: ще зробиш, ще підеш, ще побачиш – ніби, сумніваючись, запевняла себе і Степана в тому, чого вже не буде.

– Ми ж на рибалці з ним і зійшлися. Він якби вгледів оце коропчука, то сам би сюди приїхав... Ну, йди гукай батька. Та обережно там з ними, бо зараз плачу нароблять.

Тут і йти нема що, вони з батьками жили на одній садибі, хоч хату таки поставили свою, бо як не мирися та не годи, а свекруха з невісткою під різними дахами рідніші. Коли все добром та ласкою, то таке, як разом живуть, на спільному ж обійсті, а коли хтось не на ту ногу встане, то зачинися за своїми дверима та й пересидь часину, щоб горшків не бити.

Свекруха, ще як жили вкупі, бувало, й косо дивилася на Катерину, тут нема де правди діти. Усе їй здавалося, що невістка і зварить не так, і випере занапасть, і за чоловіком не догляне так, як треба, а той, дурний, дивиться на все, наче крізь сито, і не смій зачіпати його жінку. А воно ж як глянути збоку, то там четвертинка тої жінки, тонке, мов комариний носик, відро води візьме й ось-ось переломиться, то Степан біжить, аж пальці збиває, щоб вихопити у неї те відро чи за що там вона візьметься. Ну, не жінка, а дубець, чим вона тільки й узяла Степана, аби хто сказав; видно, чарами-приворотами присушила, не інакше. Якось свекруха на власні очі побачила таке, що тільки в долоні сплеснула: вийшла на подвір'я, дивиться – Степан сидить на стільчику з намиленою пикою, а невістка голить його. Та такі раденькі обое, вона щебече, він і собі роззявив очі та всміхається, дурне теля, не знає, що не можна дозволяти жінці ні голити себе, ні стригти, бо всохнеш за нею.

Пізніше, коли хтось питав у Ганни, як там невісточка, могла під гарячу руку відрізати: «Та така, що стриже й бриє разом».

Катерина з першого погляду зрозуміла, що не сподобалася свекрусі, хоч та й не подавала виду, та коли Степан уперше привів Катерину в хату (ось, мовляв, та дівчина, про яку вам розповідав і з якою хочемо побратися), свекруха дивилася на неї пісними очима (ой, не так ти, сину, розказував нам, як воно є насправді),

по-іжачому хмикала носом й вагалася вголос:

- Чи не рано, Стьопо, надумав женитися?

- Чого це рано? – здивувався Степан, бо, коли раніше казав, що скоро приведе ім у хату невістку, мати мовби й раділа.

- Та хто його зна, кхм. Це дівчатам страшно засиджуватися, – злегенька вколола вона Катерину, – а хлопцеві що, йому спершу на ноги тре' стати, кхм.

- А я що – на руках стою? – огризнувся Степан, помітивши, як зіщулилась Катерина.

- І то правда, – заступився батько, повільний, скупий на слова чолов'яга з короткозорими очима. – Робота у нього є, хата є, чого ж іще.

- Хату ми свою збудуємо, – сказав Степан.

- Та хіба ж діло в хаті? – засокорила Ганна. – Я б і сама хотіла, аби з нами жили, один же він у нас, синочок, при кому ж нам віку доживати. Але ж і молодий ще, необтертий, що воно бачило, кхм-кхм? Ти, Іване, як на мені женився, то вже тридцять з гаком мав! – не без утіхи нагадала Ганна. – Підтоптався.

- Мене війна топтала, – сказав Іван. – А як ноги роздробило під Яссами, то два роки докупи складали. Так що ти заспівала, як той казав, не з того кінця.

- Кхм-кхм, – не знала, що відповісти, Ганна.

- Словом, так, – зрушив мовчанку Степан. – Як воно буде далі – побачимо, а розписуватися підемо до дядька Онисима. Взавтра ж віднесемо заяву.

Дядько Онисим, Степанового ж батька брат, ще од війни був незмінним головою сільради, і, крім усіх важливих справ державного значення, через його руки проходило ще й таке делікатне діло, як шлюб. Рука у дядька Онисима була легка, подекували, ще ніхто не розлучився із тих щасливчиків, що він розписав, і коли в селі якась парочка зустрічалася надто довго, то їй не казали: «Пора одружуватися», а – «Вам пора до Онисима».

Онисим Кіндратович зустрів племінника з нареченою урочисто, але, як і годиться представникові влади, майже офіційно. Ішлося ж не про якусь там абищицю, а про таку важливу акцію, любив наголосити Онисим Кіндратович, як створення сім'ї, що є клітинкою держави, а коли хочете знати, то і її основою. Взагалі Онисим Кіндратович був філософом, найбільше шанував у людині думку, отож і Степана з Катериною передовсім запитав, чи вони добре подумали, а якщо ні, то Онисим Кіндратович може й почекати, йому не спішно.

Словом, усе було, як і треба, та коли діло дійшло до паспортів і виявилось, що Катерині немає сімнадцяти, дядько Онисим затявся: так не годиться. Закон є закон. І навіть, незважаючи на родинні симпатії, показав книжечку, в якій чорним по білому було написано, що Катерині заміж ще рано.

– Та тут же кілька місяців лишилося, Онисиме Кіндратовичу, – і собі тримав офіційну ноту Степан, величаючи дядька на ім'я та по батькові.

– А хоч би й день.

– Онисиме Кіндратовичу...

– Ти кодекс бачив?

– Ну, дя'...

– Тут я тобі не дядько. Ми не вдома. І тим більше не в Середній Азії.

– При чому тут Середня Азія?

– Там дозволяється раніше виходити заміж. Їдьте туди.

– І поїдемо! – розсердився Степан.

– Їдьте. Як так припекло, то ідьте.

– Да, припекло! – кипів Степан.

І тут його осяяло. Вхопив за руку Катерину, яка згоряла від сорому, і вивів на ганок. Потім знов забіг у сільраду, а через хвилину-другу покликав туди і Катерину: «Здався старий».

Онисим Кіндратович з новою, прискіпливою цікавістю оглянув майбутню родичку з голови до п'ят, покректав, почухався, покрутив головою і подав їм бланки заяви.

– Заповнюйте. Тіки нікуди не ідьте, бо нам такі молоді та гарячі і в селі потрібні. Невісточка наша на кого вчиться? – спитав уже по-домашньому.

– Шие, крое, – сказав Степан.

– Ага, мадістка, значить. Теж добре. Може, згадає дядькову добрість та якусь сорочину пошие. Робота їй знайдеться, скоро ж побуткомбінат свій одкриємо. Та на весілля не забудьте покликати.

– Як це забудемо, дя'? Ви ж нас і розпишете.

– Ага, і то правда.

– І на весілля покличемо, й на хрестини.

– На звіздини, – поправив Онисим Кіндратович. – Ти на radoщах не забувайся.

Й от чого-чого, а звіздин дядько Онисим ждав набагато довше, ніж сподівався. І лиш тоді, як підкинув тричі на подушці їхнього первістка Іванка, посварився на Степана пальцем і сказав тихенько:

– А ти, Стьопо, тоді у сільраді обвів дядька кругом хати. Я не забув, не.

– А ви як хотіли? Ми вам про любов, а ви нам про кодекс, – щасливо сміявся Степан. – Любов, дя', – це така велика штука, що часом не влазить ні в які кодекси.

– Твоя правда, небоже, – погодився Онисим Кіндратович, схильний до філософського слова. – Не дарма я тобі колись вуха нам'яв, як упіймав у Глинищі

з самопалом. Ще ж голопупенко був, а й собі туди ж.

– А тепер і в мене он голопупенко, аж не віриться, – світився Степан, дивлячись на ще не вилюдніле створіннячко, що лежало впоперек ліжка.

Заходили сусіди, родичі, і старі баби, ще не встигши переступити поріг, казали: «Тьху, яке погане, де ти його взяла, Катре?» Катерина аж здригалася від тих тьхукань, і хоч їй пояснювали, що це так треба, кажуть так, щоб не спристрітити дитину, все одно не могла змиритися, бо її дитина була найкраща у світі. Образило й те, що Степан, аби заспокоїти Катерину, сказав, що всі новонароджені однакові, такі собі пуцьвірінки, яких і на руки страшно взяти; та де ж однакові, коли он їй у пологовому будинку помилково були принесли годувати чужу дитину, і Катерина відразу побачила, що це не її, і наробила плачу на всю лікарню. Вона й зараз бачить, що Іванко, як дві краплі води, схожий на Степана, навіть складочка на перенісці така, як у нього, й очі такі, невже всі сліпі й не бачать? Катерина так і спитала у Степана:

– Хіба ти не бачиш, що в нього очі твої?

– Та наче мої, – сказав Степан, – сині.

– Молочні сивенькі очі, – встромила свого носа свекруха. – У всіх дітей такі, ще будуть мінятися.

І тоді Катерина не стерпіла, вхопила дитину й, сказавши, що пора годувати, вийшла в сусідню кімнату, ледь стримуючи сльози.

До неї зайшов Степан, зачудовано дивився, як Катерина годує дитину, дивився на сині прожилки на розповнілих білих грудях, на крихітну ручку, що інстинктивно тиснулася до тих грудей, і щось болісно затремтіло йому у серці, болісно і водночас солодко, Степан чи не вперше відчув себе батьком, це почуття ще тільки народжувалося в ньому і через те нило тоненько і солодко.

– Катю, – спитав він. – А як тобі, коли воно ото п'є?

Вона знизала плечима і всміхнулася до нього так само, як усміхалася до дитини.

- Питаеш...

- Кусає?

- Ще й як!

- Ти диви, зубів немає, а кусає. От шибеник!

У сусідній кімнаті чувся батьків голос:

- Іван! На честь діда назвали. Не думав і не гадав, що доживу до такого, коли отам, під Яссами... - Він пройшов майже всю війну, та тільки вдавався до споминів, завжди згадував Ясси, ніби в тому бою вмістилося все її страхіття. Степан сто разів чув од батька, як його взводіві довелося брати висоту майже наосліп, вночі, і бігли під гору, коли не видно ні ворога, ні своїх, лиш смерть січе по тобі свинцевим дощем, і ти знаєш, що вона ось-ось вихопить тебе із цієї непроглядної ночі, але ти біжиш - під гору, під гору... Тоді лише він, Іван Побережний, єдиний з усього взводу зостався живим, та не було б і його, якби не потрощило ноги. Видно, смерть подумала, що він уже мертвий, - обминула.

Сто разів чув Степан про той бій під Яссами, і лиш тепер остудила думка, що це ж якби батько тоді не вижив, то не було б і його, Степана, не було б і малого Іванка, обірвалася б якась жива нить на цій землі, якої нікому й ніколи не з'єднати. Часом, глибоко замислившись, вслухаючись у себе, Степан гостро чув у своєму естві батькові риси і тоді немов бачив себе зсередини: ось він тихенько всміхнувся точнісінько так, як тато, і ворухнулася складочка на переніссі, ось глянув через плече, пригладив чуба - все це жило і в його батькові, і схожість ця не позірна, її можна відчутти тільки зсередини, кров'ю. І саме від думки про безперервну нить життя прийшла ще одна - давня, відома, про те, що сам він не вічний у цьому вічному колі, однак подумалося про це без страху, який напосідав його часом на самоті, подумалось із мудрим спокоєм, що все-таки без нього не було б і цього вічного кола; виходить, щось же лишиться-таки й від нього, не щезне безслідно. Адже узяв він багато від батька, а батько від діда... і так аж у сиву, бозна-яку давнину тягнеться нить, спільна для всіх кровна жилочка.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Купити: https://tn.knigapoisk.com/shklyar_vasil/t-n-sovi

надано

Прочитайте цю книгу цілком, купивши повну легальну версію: [Купити](#)